

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Перший (бакалаврський)

Освітній рівень

**«РОЗВИТОК РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ
ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН»**

назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

22041

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка IV курсу, група СРК-21-1

Підпис

Інна ДЕНИСЮК
Ім'я, прізвище

Керівник: доктор педагогічних наук, професор

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Ганна РІДКОДУБСЬКА
Ім'я, прізвище

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

кандидат педагогічних наук, доцент

Підпис

Олена ВАСИЛЕНКО
Ім'я, прізвище

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

згляється студент Денисюк Інна Василівна на захист дипломного проєкту (роботи)
(прізвище, ім'я, по батькові)

спеціальністю 231 - Соціальна робота

тема: Розвиток риторичної культури майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення фахових дисциплін

допоміжний проєкт (робота), рецензії та довідка про перевірку на плагіат додаються.

Декан факультету

[Signature]
(підпис)

Тодієвська Н.В.
(ім'я, прізвище)

ДОВІДКА УСПІШНОСТІ

студентка І. В. за період навчання на гуманітарно-педагогічному факультеті з 2021 по 2025 роки успішно виконала навчальний план спеціальності з таким розподілом оцінок за різними предметами за загальною шкалою: відмінно 16,13 %, добре 70,97 %, задовільно 12,90 %.

по шкалі ЄКТС: А 14,55 %, В 29,09 %, С 41,82 %, D 1,82 %, E 12,73 %.

Методист факультету

[Signature]
(підпис)

Смоїко С.В.
(ім'я, прізвище)

ВИСНОВОК КЕРІВНИКА ДИПЛОМНОГО ПРОЄКТУ (РОБОТИ) ТА ОБГРУНТУВАННЯ ОЦІНКИ

Студентка Денисюк Інна під час проведення дослідження показала високий рівень теоретичних знань та мотивації у виконанні роботи у майбутню професійну діяльність.

Судження під час проходження роботи показали високий рівень амбіцій, які все ще мотивують реалізувати під час професійної діяльності.

Керівник дипломного проєкту

Керівник дипломного проєкту

[Signature]
(підпис)

Анна Р. Дроздова
(ім'я, прізвище)

" 10 " серпня 2025 р.

ВИСНОВОК КАФЕДРИ ПРО ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ)

Дипломний проєкт (роботу) розглянуто. Студент Денисюк І. В. допускається до захисту цього проєкту (роботи) в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

соціальної роботи і соціальної педагогіки
(назва)

[Signature]
(підпис, ім'я, прізвище)

(підпис, ім'я, прізвище)

" 10 " серпня 2025 р.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет гуманітарно-педагогічний

Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

Освітній рівень перший (бакалаврський)

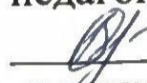
Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
соціальної роботи і соціальної
педагогіки

 Олена ВАСИЛЕНКО
протокол № 5 від 19.12. 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Інні ДЕНИСЮК

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Розвиток риторичної культури майбутніх соціальних працівників у процесі вивчення фахових дисциплін».

Керівник кваліфікаційної роботи: Рідкодубська Г. А., доктор педагогічних наук, професор.

Затверджено наказом ректора університету 07 лютого 2025 р. № 23

2. Строк подання студентом роботи на кафедру 10 червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження методика «Оцінка риторичних здібностей», «Рівень володіння мовною імпровізацією» (автор Е.Торренс), «Аналіз мовленнєвих ситуацій». В дослідженні взяли участь 21 здобувач спеціальності 231 Соціальна робота Хмельницького національного університету.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, сучасний стан дослідження розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах, поняття, структура та складові риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери, особливості розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери висновки до розділу, розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ, дослідження особливостей розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери, програма розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери «Слово як інструмент впливу», практичні рекомендації майбутнім працівникам соціальної сфери щодо підвищення рівня розвитку риторичної

культури в майбутній професійній діяльності, висновки до розділу; висновок перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

5 рисунків, 4 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи бакалавра	Строк виконання етапу роботи	Примітки
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.10. 2024 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.12. 2024 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01.02. 2025 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 01.03. 2025 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01.04. 2025 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.05. 2025 р.	виконано
7	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	До 01.06. 2025 р.	виконано
8	Оформлення кваліфікаційної роботи. Підготовка до захисту, рецензування.	До 10 червня 2025 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	До 20 червня 2025 р.	виконано

Здобувач _____

Інна ДЕНИСЮК

Керівник роботи _____

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери у процесі вивчення фахових дисциплін»

Здобувач Інна ДЕНИСЮК

Керівник Ганна РІДКОДУБСЬКА

Кваліфікаційна робота включає 69 сторінок, з них основного тексту, 5 рисунків, 4 таблиці, перелік джерел посилань, 2 додатки.

Ключові слова: риторична культура, розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери, розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери

Об'єктом дослідження є розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери.

Предметом дослідження є особливості розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери.

За результатами дослідження розроблено програму розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери «Слово як чинник впливу» та практичні рекомендації майбутнім працівникам соціальної сфери щодо підвищення рівня розвитку риторичної культури професійній діяльності

Одержані результати можуть бути використані науковцями та працівниками закладів вищої освіти, кураторами студентської організації у процесі розвитку риторичної культури

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	9
1.1. Сучасний стан дослідження розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах	9
1.2. Поняття, структура та складові риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери	19
1.3. Особливості розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери	25
Висновки до розділу	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	31
2.1. Дослідження особливостей розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери	31
2.2. Програма розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери «Слово як інструмент впливу»	38
2.3. Практичні рекомендації майбутнім працівникам соціальної сфери щодо підвищення рівня розвитку риторичної культури в майбутній професійній діяльності	44
Висновки до розділу	46
ВИСНОВКИ	48
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	51
ДОДАТОК А Діагностичний інструментарій емпіричного дослідження	56
ДОДАТОК Б Програма розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери «Слово як інструмент впливу»	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні умови функціонування українського суспільства зумовлюють потребу постійного оновлення системи вищої освіти, яка спрямована на підвищення якості підготовки фахівців соціальної сфери та розвиток у них ключових професійних компетентностей. Однією з таких компетентностей, що набуває особливого значення в динамічних умовах державотворення, є риторична культура. Саме вона забезпечує ефективність професійного спілкування, дозволяє соціальному працівнику досягати взаєморозуміння з клієнтами та сприяє формуванню довірливих міжособистісних відносин.

Актуальність розвитку риторичної культури в системі професійної підготовки соціальних працівників зумовлена необхідністю якісного реагування на нові соціальні виклики, зростанням емоційного навантаження в професійній діяльності та потребою у вмінні вести діалог із різними категоріями населення. У цьому контексті важливо цілеспрямовано розвивати здатність до емоційної регуляції, культурної комунікації та рефлексії.

Наукове підґрунтя дослідження цього напрямку становлять праці таких вітчизняних учених, як І. Зязюн, А. Капська, О. Мороз, М. Пилинський, Л. Савенкова, Г. Сагач, Н. Тарасевич, які здійснили вагомий внесок у розвиток теорії професійної підготовки фахівців соціальної сфери, зокрема у питаннях етичної комунікації, педагогіки взаєморозуміння, розвитку мовленнєвої майстерності та формування емоційної зрілості.

Таким чином, розвиток риторичної культури майбутніх соціальних працівників є необхідною умовою їхньої професійної самореалізації та надання якісної соціальної допомоги. Комплексний розвиток цієї якості в освітньому процесі дозволяє не лише підвищити ефективність взаємодії з клієнтами, а й запобігти професійному вигоранню, підвищити рівень емоційної стабільності та сформувати готовність до роботи в умовах постійних змін і соціального напруження.

Об'єкт дослідження – розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери.

Предмет дослідження – особливості розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості розвитку риторичної культури майбутніх соціальних працівників.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні **завдання**:

1. Визначити теоретичні основи розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери шляхом аналізу наукової літератури та існуючих концепцій розвитку риторичної культури.

2. Розкрити особливості розвитку риторичної культури у процесі підготовки працівників соціальної сфери.

3. Провести емпіричне дослідження особливостей розвитку риторичної культури здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

4. Розробити програму розвитку риторичної культури студентів спеціальності 231 Соціальна робота.

5. Надати практичні рекомендації для підготовки майбутніх працівників соціальної сфери щодо покращення рівня розвитку риторичної культури.

У ході дослідження було використано наступні **методи дослідження**: *теоретичні методи* (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення) для висвітлення наукових поглядів щодо поняття риторичної культури, її змісту, структури та соціально-педагогічних особливостей, визначення риторичної культури у професійній діяльності майбутнього соціального працівника та ролі технологій розвитку риторичної культури студентів у процесі їх підготовки; *емпіричні методи* (методика «Оцінка риторичних здібностей», «Рівень володіння мовною імпровізацією» (автор Е.Торренс), «Аналіз мовленнєвих ситуацій»); *методи кількісної та якісної обробки* результатів дослідження.

База дослідження: дослідження здійснювалося на базі Хмельницького національного університету. Вибірку склали 21 здобувач освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота 4 курсу денної форми навчання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи висвітлено в науковій доповіді на тему «Розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери», яка була підготовлена та представлена на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (22-23 травня 2025 року, м. Хмельницький), с. 21-23.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що одержані результати емпіричного дослідження, а також розроблена програма розвитку риторичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери та надані практичні рекомендації можуть слугувати підґрунтям для удосконалення освітніх програм, що сприятиме якісній професійній підготовці майбутніх соціальних працівників.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (58 позицій, 6 з них іноземною мовою) та 2 додатків. Загальний обсяг роботи – 73 сторінки, з них 57 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

1.1. Сучасний стан вивчення розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах

Сучасний стан вивчення розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах відображає актуальність досліджень, що спрямовані на формування комунікативних і риторичних навичок у майбутніх фахівців. Риторична культура, що включає в себе здатність до ефективного вираження думок і взаємодії в соціальному середовищі, є важливим елементом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Оскільки професія соціального працівника передбачає активну комунікацію з різними соціальними групами, розвиток риторичних навичок є важливим аспектом підготовки фахівців.

Аналіз наукових досліджень показує, що українські вчені досліджували різні аспекти формування комунікативної культури майбутніх фахівців. Так, роботи І. Зязюна, А. Капської, О. Мороза, М. Пилинського, Л. Савенкової, Г. Сагач, Н. Тарасевич охоплюють питання розвитку мовленнєво-комунікативної культури майбутніх фахівців. Визначено, що етику і культуру ділового спілкування вивчали А. Коваль та Я. Радевич-Винницький, а методологічні аспекти розвитку психологічних особливостей професії людина-людина досліджували К. Павлова, О. Панасюк, Т. Ушакова та інші. Проте не всі аспекти формування риторичної культури отримали достатнє висвітлення в наявних дослідженнях.

Згідно з результатами наукових досліджень, які представлені в наукових роботах таких вчених, як О. Іваненко, Н. Гавриш та О. Гуменюк, риторична культура є складовою частиною професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери. О. Іваненко у своїй роботі «Риторична культура як складова професійної підготовки соціального працівника» наголошує на

необхідності формування риторичних навичок у процесі навчання вищих навчальних закладів, зокрема через інтеграцію риторичних дисциплін у програми підготовки соціальних працівників. Н. Гавриш в статті «Розвиток комунікативних компетентностей майбутніх соціальних працівників» досліджує роль комунікаційних вправ у розвитку риторичних здібностей студентів, підкреслюючи важливість практичних занять і тренінгів для вдосконалення риторичної культури. Для ефективного виконання професійних обов'язків під час взаємодії з різними категоріями клієнтів, соціальний працівник має демонструвати високий рівень комунікативної компетентності та належну риторичну культуру. Це означає, що важливими якостями є вміння конструктивно обговорювати соціальні проблеми, переконувати, аргументовано відстоювати власну точку зору та спростовувати погляди опонентів. Отже, соціальний працівник повинен володіти мистецтвом слова, що базується на принципах риторики. У практичному контексті професійна діяльність соціальних працівників має на меті створення атмосфери доброзичливості, що сприяє виходу клієнтів із складних життєвих ситуацій, встановлюючи ефективні комунікативні зв'язки.

У процесі спілкування, орієнтуючись на високий рівень риторичної культури, соціальний працівник має можливість створити позитивну комунікативну атмосферу, яка стимулює мовленнєву активність як клієнтів, так і колег. Риторична культура є важливим компонентом професіоналізму, і тому її формування в процесі навчання майбутніх соціальних працівників потребує уважного підходу.

Особливу увагу також приділено інтеграції навчальних дисциплін у освітній процес, що дозволяє майбутнім соціальним працівникам не лише розвивати мовленнєві та комунікативні навички, але й формувати здатність до ефективного управління соціальними процесами через вербальне спілкування. У наукових працях О. Гуменюк «Соціально-педагогічні аспекти формування риторичної культури у майбутніх соціальних працівників» досліджуються методи інтеграції риторичних практик у навчальні програми соціальних

навчальних закладів, що сприяє розвитку майбутніх фахівців у напрямку активної та результативної комунікації.

Крім розвитку навичок переконливого мовлення та ефективного спілкування, риторика має на меті формувати у майбутнього соціального працівника гуманістичне мислення, що підвищує соціальну цінність діалогу. Теоретичні та практичні аспекти формування риторичної культури потребують більш ґрунтовного вивчення, що стало основою для цього дослідження.

Риторична культура є складним явищем, яке охоплює не тільки навички ефективної комунікації, але й здатність використовувати мовні та невербальні засоби для досягнення соціально важливих цілей у професійній діяльності.

Розвиток риторичної культури соціальних працівників вимагає комплексного підходу, що включає вивчення теоретичних основ риторики та практичне застосування цих знань в умовах соціальної роботи.

За визначенням Л. Орлової, риторична культура передбачає здатність особи до ефективного впливу на аудиторію, що має особливе значення для соціальних працівників, котрі часто працюють з вразливими групами населення [25].

Поняття риторична культура охоплює сукупність знань, умінь і установок, що забезпечують ефективну, етично виважену мовленнєву взаємодію в професійній сфері. У контексті підготовки майбутніх соціальних працівників риторична культура набуває особливої значущості, оскільки визначає якість комунікації з різними категоріями клієнтів. Українські дослідники, зокрема Т. А. Ладиженська, зазначають, що риторична культура фахівця соціальної сфери включає володіння прийомами переконання, емпатичного слухання та дотримання мовленнєвого етикету. О. Дем'яненко наголошує, що риторична культура є умовою для формування гуманістичної спрямованості фахівця і здатності до конструктивної взаємодії [5]. Г. Пометун пов'язує розвиток риторичної культури з формуванням критичного мислення та громадянської свідомості, що надзвичайно важливо у професійній

діяльності соціального працівника [28]. З огляду на зарубіжні підходи, Б. Варнік трактує риторичну культуру як «основу для забезпечення відкритого демократичного діалогу, що відповідає цілям соціальної роботи» [31]. Американський дослідник Д. Зарешні підкреслює роль культури мовлення у побудові міжособистісних відносин, де важливо не лише говорити, а й чути іншого [38]. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників риторична культура розглядається як ключовий елемент комунікативної компетентності. Вона передбачає здатність адаптувати мовлення до конкретної соціальної ситуації, використовувати переконливу аргументацію та уникати мовленнєвих бар'єрів. У фокусі риторичної культури перебуває не лише вербальна, а й невербальна комунікація, що забезпечує цілісність впливу. Формування цієї якості є невід'ємною складовою гуманістичної парадигми освіти в галузі соціальної роботи. Дослідники підкреслюють, що риторична культура сприяє зростанню етичної відповідальності, розвитку толерантності й професійної самосвідомості. Успішна комунікація в умовах соціальної вразливості клієнта вимагає від фахівця високого рівня мовленнєвої чутливості та рефлексії. Отже, риторична культура є важливою умовою ефективності діяльності майбутнього соціального працівника як медіатора, комунікатора та захисника прав людини. Її розвиток є одним із ключових завдань фахової підготовки. Вона інтегрує когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти, формуючи комунікативну зрілість спеціаліста соціальної сфери.

На думку Н. Черняк, риторична культура соціального працівника є необхідною умовою для формування професійної ідентичності та успішної взаємодії з різними соціальними групами [39].

Риторика, як наука про мову, висвітлює правила та стратегії, які допомагають соціальним працівникам ефективно комунікувати, що дозволяє знижувати соціальну напругу та досягати порозуміння з клієнтами.

Розвиток риторичної культури має важливе значення для соціальних працівників, оскільки дозволяє формувати у них уміння адаптувати своє

мовлення до конкретних соціальних контекстів і потреб клієнтів. Важливим аспектом розвитку риторичної культури є здатність соціальних працівників до конструктивного мовленнєвого впливу, що включає не лише переконання, а й здатність слухати та розуміти потреби клієнтів.

У дослідженнях, присвячених риторичній культурі, зазначено, що комунікативні навички соціальних працівників значною мірою визначають успішність їхньої професійної діяльності.

Науковець І. Дьяков підкреслює, що «розвиток риторичної культури у соціальних працівників не лише покращує ефективність комунікації, а й зміцнює моральну основу взаємодії з клієнтами» [9].

На основі аналізу уявлень про риторичну культуру можна стверджувати, що цей феномен є багатовимірним і включає як внутрішні переконання особистості, так і зовнішні прояви комунікаційної діяльності, нами було проаналізовано основні елементи розвитку риторичної культури майбутніх соціальних працівників (табл. 1.1.)

Таблиця 1.1. - Інтеграція когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів у розвитку риторичної культури фахівця соціальної сфери (на основі матеріалів дослідження)

Компонент	Змістова характеристика	Прояв у риторичній культурі соціального працівника
Когнітивний	Знання з риторики, мовознавства, роботи, комунікації	Володіння теоретичними знаннями про види мовлення, культурної техніки переконання, риторичні стратегії
Емоційний	Емпатія, чутливість, саморегуляція	емоційна Уміння емоційно налаштуватися етичність, на клієнта, уникати агресії, проявляти щирість, підтримку
Поведінковий	Комунікативні навички мовленнєва практика, невербальна поведінка	Здатність вести діалог, взаємодії, модерацію бесіди, використовувати мову тіла, голос, інтонацію

Для ефективного розвитку риторичної культури соціальних працівників важливо поєднувати теоретичні знання з практичними вправами, що дають можливість відпрацювати навички публічного виступу, ведення переговорів та консультування.

Таблиця 1.2. – Аналіз наукових підходів до формування риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери

Автор	Основні ідеї дослідження	Значення для формування риторичної культури
О. Іваненко	Риторична культура як складова професійної підготовки соціального працівника. Акцент на інтеграцію риторичних дисциплін у навчальні програми.	Підкреслено важливість формування риторичних навичок на етапі професійної освіти.
Н. Гавриш	Розвиток комунікативних компетентностей майбутніх соціальних працівників. Увага до практичних занять, тренінгів, комунікаційних вправ.	Зосереджено увагу на практичному вдосконаленні риторичних здібностей через тренінгову діяльність.
О. Гуменюк	Дослідження методів інтеграції риторичних практик у навчальні програми соціальних ВНЗ.	Формування активної та результативної комунікації через освітній процес.
Л. Орлова	Риторична культура як здатність до ефективного впливу на аудиторію.	Підкреслено значення риторики у роботі з вразливими категоріями населення.
Н. Черняк	Риторична культура як умова формування професійної ідентичності соціального працівника.	Показано вплив риторики на взаємодію з різними соціальними групами.
І. Дьяков	Риторична культура зміцнює моральну основу комунікації з клієнтами.	Розкрито морально-етичний потенціал риторичного впливу в соціальній роботі.

На основі аналізу наукових праць вчених, нами розроблена таблиця (табл. 1.2), на якій зображено аналіз наукових підходів до формування риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери. Розвиток риторичної культури в соціальній роботі має свої особливості, оскільки соціальні працівники часто стикаються з емоційно напруженими ситуаціями, коли кожне слово може мати значний вплив на результат.

Ключовим аспектом розвитку риторичної культури є формування вміння застосовувати мовленнєві стратегії для вирішення конфліктних ситуацій, що є важливою складовою професійної діяльності соціальних працівників. О. Коваленко зазначає, що «риторична культура є не лише результатом особистісного розвитку соціального працівника, але й необхідною умовою для ефективної роботи в умовах міжособистісних і групових взаємодій»[14].

Важливим етапом розвитку риторичної культури є удосконалення здатності до міжкультурної комунікації, оскільки соціальні працівники часто працюють з представниками різних культур і національних груп.

У процесі розвитку риторичної культури особистість соціального працівника повинна навчитися не лише влучно висловлювати свої думки, але й активно слухати та відповідати на реакції співрозмовника.

Риторичні навички, зокрема уміння аргументувати та формулювати свої позиції, є важливими не тільки для проведення інтерв'ю або консультацій, але й для написання звітів, документів та публікацій у сфері соціальної роботи.

Вивчення риторики допомагає соціальним працівникам розвивати емоційну інтелігентність, що в свою чергу сприяє зниженню стресу і покращенню взаєморозуміння в процесі комунікації з клієнтами. Дефініції риторичної культури різних авторів підкреслюють її важливість у контексті соціальної роботи, вважаючи, що без розвитку комунікативних навичок неможливо досягти професіоналізму в цій сфері.

Враховуючи значення риторичної культури для соціальних працівників, важливим є впровадження спеціальних програм навчання, які б сприяли

розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок серед фахівців у галузі соціальної роботи. У період соціальних змін важливість володіння словом стає нагальною для всіх фахівців, які працюють у сфері «людина – людина». Особливо це стосується соціальних працівників, чия діяльність спрямована на розвиток особистості та створення комфортних умов для клієнтів.

Для соціальних працівників важливою є здатність висловлювати почуття, логічно поєднувати факти та ідеї, що є складовими риторичної культури. Науковці використовують терміни, подібні до «риторична культура», такі як «мовленнєва майстерність» [15] «риторична компетенція» [21], «риторична грамотність» [48]. У педагогічних словниках риторика визначається як наука красномовства, а риторична культура розглядається як характеристика особистості та діяльності, що сприяє самопізнанню та саморозвитку.

Для розвитку риторичної культури у майбутніх працівників соціальної сфери важливою є усвідомлена потреба в спілкуванні, здатність чітко висловлювати власну позицію, нести відповідальність за комунікацію. У процесі надання соціальної допомоги, особливу увагу слід приділяти розвитку комунікативних якостей, таких як лексичне багатство мови, точність висловлювань та виразність.

Важливу роль у розвитку риторичної культури відіграють різні методи навчання, зокрема ігрові методи, які забезпечують імітацію реальних. Таким чином, сучасний стан дослідження риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери в Україні характеризується різноманітними підходами до її формування та розвитку, з акцентом на практичні методи навчання та інтеграцію риторичних навичок у професійну підготовку.

У наукових дослідженнях поняття «риторична культура» майбутнього соціального працівника часто визначають як сукупність мовленнєвих, комунікативних та етичних вмінь, необхідних для ефективного спілкування з клієнтами різних категорій.

Зокрема, риторична культура включає в себе не лише здатність формулювати переконливі висловлювання, а й здатність будувати довірливі та конструктивні стосунки з клієнтами та колегами.

Науковець О. Савенко зазначає, що «соціальний працівник, який володіє риторичною культурою, здатен ефективно користуватись мовними засобами для досягнення певних професійних цілей» [31].

Водночас, риторична культура вимагає від соціального працівника уміння адаптувати свій стиль спілкування в залежності від ситуації та соціального контексту.

На думку І. Дьякова, розвиток «...риторичної культури у соціальних працівників є невід'ємною частиною професійної підготовки, оскільки дозволяє ефективно вирішувати конфлікти та здійснювати просвітницьку роботу...» [13]

Науковець Л. Горобець наголошує, що «риторична культура сприяє розвитку емоційного інтелекту фахівців, що особливо важливо при роботі з людьми, які пережили складні життєві ситуації» [11]

Науковець Н. Тарасевич вважає, що високий рівень риторичної культури соціальних працівників дозволяє оптимізувати взаємодію з різними соціальними групами та сприяти зниженню соціальної напруженості [37, с. 37]. Це особливо важливо у контексті роботи з вразливими категоріями населення, які потребують делікатного підходу. Риторично підготовлений фахівець здатен обрати доречну стратегію комунікації в кожній окремій ситуації. У результаті підвищується ефективність соціального діалогу та підтримується стабільність у громаді.

Погоджуємось з науковою позицією В. Іванової, яка зазначає, що «...риторична культура є інструментом для створення сприятливого середовища для вирішення соціальних проблем і розвитку партнерських відносин між соціальним працівником та клієнтом...» [18,с. 22].

Розвиток риторичної культури допомагає соціальним працівникам діяти як медіаторам в складних комунікативних ситуаціях, знижуючи рівень агресії

та непорозумінь. Науковець М. Тарасевич пропонує підходи до розвитку риторичної культури, що включають «елементи соціально орієнтованих ігор та практичних вправ, що стимулюють розвиток комунікативних навичок» [39].

Н. Павленко вважає, що риторична культура є «потужним інструментом в процесі психотерапевтичної та соціальної роботи, оскільки вона дає змогу встановити довіру між клієнтом і фахівцем» [24,с. 322].

Науковець З. Єрмоленко зазначає, що «вміння побудувати ефективну риторично обгрунтовану промову в стресових ситуаціях є основним аспектом, який визначає успіх соціальних працівників у виконанні своїх обов'язків» [9].

Аналізуючи питання формування риторичної культури, А. Панасюк вказує на «важливість інтеграції риторичних навичок у навчальні програми для соціальних працівників, що сприяє розвитку їх професійних якостей» [21].

Таким чином, риторична культура соціального працівника є багатогранним явищем, яке включає в себе не лише мовні та етичні навички, а й здатність адаптуватися до різних комунікативних ситуацій для ефективного вирішення соціальних проблем.

Отже, сучасний стан вивчення розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери в наукових джерелах свідчить про значну увагу до цієї проблеми з боку дослідників, які визнають важливість риторичних навичок для ефективної професійної діяльності в соціальній сфері. Враховуючи особливості комунікації в соціальній роботі, науковці підкреслюють необхідність розвитку вміння соціальних працівників впливати на клієнтів, налаштовувати конструктивну взаємодію та створювати атмосферу довіри. Підготовка майбутніх фахівців передбачає вивчення теоретичних аспектів риторики, а також їх практичне застосування в реальних ситуаціях. Окремо виділяються питання етичного аспекту комунікації, оскільки соціальний працівник повинен не тільки володіти мовними навичками, але й враховувати соціальні та культурні особливості своїх клієнтів. Підвищення ефективності комунікації через розвиток риторичної культури стає важливим фактором у досягненні позитивних результатів у

соціальної роботі. Багато дослідників акцентують на важливості навчання майбутніх працівників соціальної сфери не тільки вербальним, а й невербальним аспектам комунікації. Вивчення риторики дозволяє майбутнім соціальним працівникам покращити емоційну та соціальну компетентність, що є важливою умовою їхнього професійного зростання. Однак, сучасні наукові роботи показують, що в навчальних програмах риторичні аспекти соціальної роботи часто недостатньо представлені, що потребує внесення змін до системи освіти. Сучасні дослідження також вказують на потребу інтеграції риторичних знань у програму підготовки майбутніх соціальних працівників через практичні заняття, тренінги та моделювання реальних ситуацій. В цілому, сучасний стан вивчення розвитку риторичної культури в соціальній сфері свідчить про необхідність постійного вдосконалення підготовки майбутніх фахівців для ефективної взаємодії з клієнтами.

1.2. Поняття, структура та складові риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери

Розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери є важливим аспектом підготовки фахівців, оскільки їх професійна діяльність передбачає активне спілкування з різними соціальними групами, в тому числі з людьми, які перебувають у складних життєвих ситуаціях. Риторична культура включає не лише володіння мовними навичками, а й здатність ефективно передавати та сприймати інформацію, що є важливим у роботі соціальних працівників. Майбутні соціальні працівники мають мати високий рівень риторичної культури, оскільки від їхнього вміння правильно і чітко спілкуватися залежить успіх вирішення багатьох соціальних проблем. Розвиток риторичної культури включає розвиток таких аспектів, як мовленнєва виразність, аргументація, слухання і здатність до конструктивної комунікації.

У сучасних умовах важливим є вміння соціальних працівників адаптувати своє мовлення до потреб різних клієнтів і ситуацій. Це особливо актуально при роботі з людьми, які мають різні рівні соціально-економічного розвитку, а також з особами, що пережили травми чи стресові ситуації. Риторична культура майбутніх працівників соціальної сфери допомагає створювати атмосферу довіри та порозуміння, що сприяє більш ефективному вирішенню проблем клієнтів. Вміння слухати і правильно реагувати на потреби інших є важливою складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Розвиток риторичної культури є процесом, що потребує інтеграції теоретичних знань і практичних навичок. Це включає знання основ риторики, а також вміння застосовувати ці знання в реальних ситуаціях соціальної роботи. Одним з основних завдань є навчання майбутніх фахівців формулювати свої думки логічно, чітко і переконливо. Важливим аспектом розвитку риторичної культури є також етичні норми, які регулюють комунікацію в соціальній сфері. Майбутні соціальні працівники повинні бути готові до ситуацій, коли їх мовлення має бути не лише ефективним, але й етичним, з урахуванням потреб і почуттів клієнтів.

У процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери важливо враховувати міжкультурні та міжособистісні аспекти комунікації. Соціальні працівники часто працюють з людьми, що належать до різних культурних груп, тому вміння налагоджувати комунікацію в таких умовах є необхідним для успішного виконання професійних обов'язків. Одним із завдань розвитку риторичної культури є формування вміння майбутніх соціальних працівників працювати з мовленнєвими бар'єрами, що можуть виникати в процесі комунікації з клієнтами, особливо з тими, хто має обмежені можливості сприймати інформацію.

Риторична культура майбутніх соціальних працівників також включає здатність адаптувати стилі комунікації в залежності від соціального контексту. Залежно від ситуації соціальний працівник може використовувати різні

стратегії спілкування, що дозволяє йому досягати бажаного результату у взаємодії з клієнтами. У контексті розвитку риторичної культури важливо також враховувати роль невербальної комунікації. Мова жестів, міміка, інтонація – всі ці аспекти є важливими елементами риторичної культури, оскільки вони значною мірою визначають ефективність взаємодії в професійній сфері.

Використання риторичних технік у соціальній роботі дозволяє не лише підвищити ефективність комунікації, але й покращити психологічний клімат, що сприяє досягненню спільних цілей у вирішенні проблем клієнтів. Риторична культура є також важливою складовою професійного самовдосконалення соціальних працівників, оскільки здатність до вдосконалення власних мовленнєвих навичок є необхідною умовою для успішного виконання професійних обов'язків.

У процесі розвитку риторичної культури необхідно також зосереджувати увагу на емоційній складовій комунікації, оскільки соціальний працівник часто стикається з людьми, що пережили важкі життєві ситуації, і вміння адекватно реагувати на їх емоційний стан є важливим елементом ефективної комунікації. Розвиток риторичної культури включає навчання майбутніх соціальних працівників застосовувати різні стратегії переконання, що дозволяє їм впливати на рішення клієнтів, не порушуючи їх прав та інтересів. Одним із важливих елементів риторичної культури є вміння проводити групові дискусії, що є важливим аспектом у роботі соціальних працівників, особливо при роботі з великими групами клієнтів або з колегами.

Риторична культура майбутніх соціальних працівників включає не лише володіння основами публічного виступу, але й здатність до конструктивного мовленнєвого впливу в інтерв'ю, консультуванні та інших формах комунікації. Підготовка майбутніх соціальних працівників до розвитку риторичної культури включає вивчення основ риторики, а також проведення практичних занять, на яких студенти можуть відпрацьовувати різні ситуації соціальної роботи, що вимагають застосування мовленнєвих стратегій.

Риторична культура є необхідною складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, що підкреслює Л. Рень, акцентуючи на використанні коучингових технологій як засобу розвитку комунікативної компетентності фахівця соціальної сфери [31].

Риторична культура соціальних працівників є засобом збереження етичних стандартів у спілкуванні та забезпечення правильного впливу на клієнтів через мовленнєві стратегії.

Дослідниця М. Жураковська стверджує, що для формування високого рівня риторичної культури в соціальних працівників важливим є навчання не лише мовленнєвим технікам, а й розвитку етичного усвідомлення при використанні цих технік [15].

Риторична культура є важливим компонентом професійної комунікації, оскільки вона допомагає соціальному працівнику зрозуміти потреби клієнтів і правильно організувати взаємодію.

У своїх працях В. Петренко вказує на важливість розвивати в соціальних працівників навички слухання та ефективного зворотного зв'язку, що є ключовими елементами риторичної культури [24]. Такі навички сприяють формуванню довірливих стосунків з клієнтами, що є основою успішної соціальної взаємодії. Вони також дозволяють знижувати ризики непорозумінь та конфліктів у професійній діяльності. Отже, ефективне слухання та зворотний зв'язок формують підґрунтя для емпатійного та результативного спілкування.

Науковець С. Коваль вважає, що риторична культура соціальних працівників тісно пов'язана з культурою ділового спілкування, що забезпечує досягнення консенсусу під час вирішення конфліктів [12]. Такий зв'язок є особливо актуальним у процесі медіації між сторонами соціального конфлікту. Опанування норм ділового мовлення дозволяє фахівцю уникати агресивної комунікації та спрямовувати діалог у конструктивне русло. Зрештою, культура ділового спілкування зміцнює авторитет соціального працівника в очах клієнта.

Аналізуючи взаємозв'язок риторичної культури та професійної діяльності соціальних працівників, О. Михайличенко зазначає, що риторична культура допомагає встановлювати емоційний контакт з клієнтами та створювати атмосферу підтримки та розуміння [28, с. 123]. Це сприяє зниженню психологічної напруги та підвищенню готовності клієнта до співпраці. Емоційний контакт дозволяє краще враховувати індивідуальні особливості кожної людини в процесі надання допомоги. Такий підхід підвищує ефективність реалізації соціальних послуг.

Науковець Т. Бойко підкреслює, що риторична культура є складовою частиною соціальної компетентності фахівця, яка охоплює як вербальні, так і невербальні засоби комунікації [6, с. 21–24]. Гармонійне поєднання цих засобів дозволяє соціальному працівнику точніше передавати зміст повідомлення. Водночас це забезпечує адекватне сприйняття інформації клієнтом, зважаючи на його емоційний стан. Тому розвиток риторичних умінь є необхідною умовою професійного зростання майбутнього фахівця.

На думку О. Протас, ефективне формування риторичних умінь соціальних працівників можливе завдяки інтеграції медіації у навчальний процес, що дозволяє вирішувати конфлікти на основі діалогу [27].

Науковець Л. Калініченко зазначає, що риторична культура є підґрунтям професійної мовнокомунікативної компетентності, яка є ключовою для соціально значущої діяльності [23].

Роль медіації як інструменту професійної комунікації в соціальній роботі докладно описано у праці О. Кірדана, де підкреслюється необхідність формування навичок слухання, інтерпретації та посередництва [15].

А. Уварова наголошує, що риторична культура соціального працівника включає здатність до емпатійного мовлення та дотримання етичних стандартів у публічній взаємодії [45].

Згідно з Ю. Петренієм, формування риторичних умінь пов'язане з оволодінням медіативними технологіями, які допомагають знижувати напругу в сімейному спілкуванні [24].

Науковець О. Кир'янова та співавтори вказують на управління конфліктами як на сферу реалізації риторичної компетентності соціального працівника, особливо у міжвідомчій взаємодії [12].

Науковець Н. Тарасевич вважає, що риторична культура формує основи професійної ідентичності педагога, зокрема у ситуаціях соціальної допомоги та консультування [35].

Дослідники А. Гірняк та В. Резаненко у своїй роботі досліджують культурні й етичні аспекти медіації, які мають безпосередній вплив на стиль риторики соціального працівника [8].

На думку Л. Орлової, риторична культура соціального працівника повинна бути не лише технічно досконалою, але й гуманістично орієнтованою [21].

Одним із напрямів розвитку риторичної культури є навчання майбутніх соціальних працівників емоційній та когнітивній адаптації до різних соціальних ситуацій, що дозволяє їм ефективно взаємодіяти з клієнтами з різними потребами. Розвиток риторичної культури є необхідною умовою для професійного зростання соціальних працівників, оскільки здатність до ефективного спілкування дозволяє підвищити їхню компетентність і досягати кращих результатів у роботі.

Для розвитку риторичної культури важливо також акцентувати увагу на розвитку критичного мислення майбутніх соціальних працівників, оскільки це дозволяє їм ефективно оцінювати комунікаційні ситуації та приймати оптимальні рішення в процесі соціальної роботи. Навчання риторичній культурі майбутніх соціальних працівників має важливе значення для підвищення рівня їхньої професійної компетентності, оскільки ефективна комунікація є однією з основних складових успіху в соціальній сфері.

Риторична культура є важливою складовою психологічної підготовки соціальних працівників, оскільки вона допомагає їм краще розуміти емоційний стан клієнтів і адекватно на нього реагувати. Системний підхід до розвитку риторичної культури включає вивчення як теоретичних основ

риторики, так і практичне застосування навичок у реальних ситуаціях соціальної роботи. Риторична культура є важливим аспектом емоційної та соціальної компетентності, що дозволяє майбутнім соціальним працівникам ефективно справлятися з різними соціальними та психологічними проблемами клієнтів. Розвиток риторичної культури є одним із основних напрямків підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки це дозволяє їм покращити якість їхньої професійної діяльності та підвищити ефективність їхніх соціальних програм.

1.3. Особливості розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери

Риторична культура є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки ефективна комунікація, переконливе мовлення та здатність до конструктивного діалогу визначають успішність їхньої діяльності. У сучасних умовах особливої актуальності набуває впровадження інноваційних технологій, таких як коучинг та медіація, у процес формування риторичної культури фахівців соціальної сфери.

Коучинг, як технологія розвитку особистісного та професійного потенціалу, сприяє формуванню у майбутніх соціальних працівників навичок активного слухання, емпатії, постановки цілей та саморефлексії. Застосування коучингових технологій у освітньому процесі дозволяє студентам розвивати комунікативні здібності, впевненість у власних силах та здатність до ефективної взаємодії з клієнтами. Як зазначає Лариса Рень, коучингова компетентність у практиці соціального працівника є однією з основних навичок, яка розвиває лідерські та управлінські здібності та дозволяє клієнтам зміцнити відповідальність у вирішенні особистих проблем. Коучинг як педагогічна технологія має глибокий потенціал у формуванні риторичної культури, оскільки він спрямований на розвиток внутрішніх ресурсів особистості через відкриті запитання, рефлексію та усвідомлене мовлення.

Основною метою коучингу в контексті професійної освіти є створення умов для того, щоб здобувач самостійно формулював рішення, зростаючи через комунікативну практику. У цьому аспекті риторична культура розвивається як інструмент лідерства, взаєморозуміння та впливу в соціальній взаємодії.

Під час коучингових сесій студенти вчаться будувати логічно послідовне, емпатійне й водночас переконливе мовлення. Особлива увага приділяється розвитку вміння ставити запитання, які сприяють осмисленню, формулюванню мети та подоланню комунікативних бар'єрів. Це забезпечує не тільки професійну ефективність, а й формує комунікативну відповідальність за зміст і тон висловлювань. Коучинговий підхід дозволяє опанувати техніки управління тишиною, активного слухання, мовної точності та внутрішнього балансу. Це формує риторичну витримку, що особливо важливо для фахівців соціальної сфери у конфліктних або кризових ситуаціях. Коучинг також сприяє формуванню навичок ненасильницького спілкування, що є основою побудови конструктивних соціальних відносин. У процесі взаємодії коуч і студент працюють у форматі партнерства, де мовлення є засобом спільного досягнення результатів.

Медіація як технологія має цінність у розвитку діалогічного мовлення, здатного спрямовувати взаємодію на пошук компромісу. У межах підготовки майбутніх соціальних працівників медіація виступає засобом формування стратегій врегулювання міжособистісних і групових конфліктів. Основна увага приділяється моделюванню ситуацій комунікативного непорозуміння та пошуку риторичних рішень для подолання напруги. Формуються вміння використовувати риторичні стратегії нейтралізації агресії, трансформації емоцій та конструктивного переформулювання претензій.

Ключовим принципом у медіативній комунікації є нейтральність, тому майбутній фахівець повинен володіти риторикою, позбавленою упереджень та маніпулятивних оцінок. Риторична культура в межах медіації розглядається як здатність не лише до мовлення, а й до активного, емпатійного слухання.

Студенти опановують навички модерації дискусій, управління темпом і тоном розмови, а також інтерпретації невербальних сигналів. Це дозволяє формувати образ фахівця як комунікатора, здатного розрядити напругу за допомогою мовних засобів. Особливої уваги заслуговує розвиток здатності до лексичного мінімалізму, чіткості та коректності висловлювань — як умов ефективного медіативного впливу. Під час практичної підготовки доцільним є використання симуляційних вправ, кейс-методів та розбору конфліктних сценаріїв.

Використання технології медіації формує риторичну стійкість у складних соціальних ситуаціях і розвиває здатність до зваженого мовленнєвого реагування. Застосування принципів медіації у роботі з клієнтами дозволяє мінімізувати ризики ескалації конфліктів, що є критично важливим у соціальній сфері. Майбутні соціальні працівники повинні не лише передавати інформацію, а й модулювати комунікаційний простір, у якому розв'язуються емоційно складні проблеми. Таким чином, риторична культура виступає не лише інструментом професійної взаємодії, а й засобом гуманістичного впливу. Медіативні навички формують комунікативну етику, в основі якої – толерантність, повага та спільне прийняття рішень. Коучинг і медіація як педагогічні технології сприяють формуванню риторичної зрілості, що є необхідною передумовою фахової ідентичності. Опанування зазначених технологій підвищує рівень мовленнєвої відповідальності, стратегічності та рефлексивності у професійній діяльності. Інтеграція коучингових і медіативних елементів у підготовку фахівців дозволяє формувати багаторівневу риторичну компетентність. Така компетентність охоплює мовленнєвий самоконтроль, етичну позицію та соціально відповідальну комунікативну поведінку. Таким чином, розвиток риторичної культури засобами коучингу та медіації забезпечує не лише професійне зростання майбутніх соціальних працівників, а й позитивно впливає на якість соціальної взаємодії загалом.

Медіація як технологія виникла на перетині різних дисциплін, включаючи психологію, право та педагогіку. Це процес, спрямований на вирішення конфліктів через залучення нейтральної особи — медіатора, який допомагає сторонам знайти спільне рішення. Технологія медіації набула популярності в другій половині ХХ століття, особливо в контексті правових систем західних країн, де вона стала важливою складовою альтернативного вирішення спорів [41].

Історично медіація розвивалася як форма альтернативного вирішення конфліктів у правовій сфері. У 1970-х роках в США були розроблені перші програми медіації, що згодом поширилися на інші країни. Зокрема, медіація була впроваджена в практику судових органів як спосіб скорочення навантаження на суди і ефективного вирішення спорів [Ковальчук, 2018]. Однак з часом вона почала використовуватися не лише в правовій, а й у педагогічній, психологічній та соціальній сферах, де її роль полягає у сприянні розвитку комунікативних навичок і вирішенні міжособистісних конфліктів [41].

Медіація в освітньому процесі сприяє створенню сприятливої атмосфери для взаєморозуміння між учнями та вчителями, а також для вирішення конфліктів між однолітками, що дозволяє зменшити рівень агресії та насильства в навчальних закладах [4]. У педагогічному контексті медіація є ефективним інструментом для розвитку соціальних і емоційних компетенцій учнів, що є важливою складовою формування їхньої здатності до конструктивної комунікації та розв'язання конфліктів без насилля.

Таким чином, технологія медіації виявилася ефективним методом як у правовій, так і в педагогічній практиці. Вона продовжує розвиватися та адаптуватися до сучасних потреб освіти, сприяючи формуванню здорового соціального клімату та розвитку критичного мислення у школярів.

Медіація, як технологія вирішення конфліктів, навчає майбутніх фахівців соціальної сфери ефективно управляти конфліктними ситуаціями, забезпечуючи конструктивний діалог між сторонами. Володіння

медіативними техніками дозволяє соціальним працівникам створювати сприятливе середовище для вирішення спорів, знижуючи рівень напруги та сприяючи досягненню взаєморозуміння. За словами О. Кірда, «...впровадження медіації як технології розв'язання конфліктних ситуацій є важливим аспектом професійної підготовки соціальних працівників...» [15, с. 22].

Інтеграція коучингових та медіативних технологій у навчальні програми з підготовки соціальних працівників сприяє розвитку їхньої риторичної культури, формуючи здатність до ефективної комунікації, вирішення конфліктів та підтримки клієнтів у процесі змін. Такий підхід забезпечує комплексну підготовку фахівців, готових до викликів сучасного суспільства та здатних надавати якісні соціальні послуги.

Висновки до розділу

Розвиток риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери є важливою складовою їх професійної підготовки, що забезпечує ефективність їхнього спілкування в умовах соціальних трансформацій та змін. Теоретичні основи розвитку риторичної культури базуються на інтеграції когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів, що формують здатність спеціаліста до ефективного використання мовних засобів у різних ситуаціях. Аналіз наукової літератури та існуючих концепцій розвитку риторичної культури показує, що теорія та практика розвитку красномовства має важливу роль не тільки у передачі знань, але й у налагодженні міжособистісних зв'язків та вирішенні конфліктних ситуацій. Відомі теоретичні підходи, такі як модель формування емоційного інтелекту, підкреслюють важливість емоційної складової риторичної культури, що дозволяє соціальним працівникам краще розуміти потреби клієнтів, будувати довірливі стосунки та ефективно впливати на їх поведінку. Дослідження науковців, зокрема І. Зязюна, А. Капської, О. Мороз, підкреслюють важливість розвитку риторичної

культури в контексті професійної компетентності та психологічної зрілості соціальних працівників. Риторична культура фахівця соціальної сфери формується внаслідок інтеграції когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Когнітивний компонент забезпечує володіння теоретичними знаннями про мову і комунікацію, емоційний – розвиває здатність до емпатії, етичності й емоційної регуляції, а поведінковий – виявляється у практичних уміннях вербальної та невербальної взаємодії. Їхня цілісна взаємодія створює умови для ефективного професійного спілкування соціального працівника, сприяє побудові довірливих стосунків із клієнтами, формує комунікативну зрілість і підвищує соціальну відповідальність у фаховій діяльності.

Сучасні технології, що застосовуються для розвитку риторичної культури у підготовці фахівців соціальної сфери, охоплюють різноманітні педагогічні інструменти та методи, які сприяють формуванню практичних мовленнєвих навичок і емоційної компетентності. Важливими серед них є інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри, тренінги з розвитку емоційного інтелекту, майстер-класи та семінари, що забезпечують студентів практичним досвідом в умовах наближених до реальних, технології медіації та коуч-технології. Використання таких технологій дозволяє не лише засвоїти теоретичні аспекти формування загальної культури, а й сприяє розвитку рефлексії, самоконтролю та емоційної стійкості, що є важливими в умовах стресових ситуацій соціальної роботи. Впровадження вищезгаданих технологій забезпечує доступ до широкого спектру навчальних матеріалів, підтримує індивідуалізацію освітньої траєкторії та забезпечує зворотний зв'язок для вдосконалення комунікативних навичок. Це все в сукупності сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, здатних ефективно виконувати свої професійні обов'язки, зокрема в умовах комунікації з вразливими групами населення.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

2.1. Дослідження особливостей розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери

Результати теоретичного аналізу розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери, як важливої складової їх професійної компетентності, дають змогу визначити сутність поняття «риторична культура», її структуру та технології ефективного розвитку в процесі підготовки. Виявлено, що риторична культура охоплює не лише мовленнєву компетентність, а й емоційно-комунікативні здібності, які забезпечують результативну взаємодію з різними соціальними групами.

На основі поставлених дослідницьких завдань щодо розвитку риторичної культури у майбутніх працівників соціальної сфери нами була проведена діагностична робота, спрямована на виявлення рівня сформованості відповідних умінь і навичок здобувачів освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, зокрема вміння переконливо висловлювати думки, вести діалог, володіти емпатією та дотримуватись етичних норм комунікації. Це дало змогу встановити вихідний рівень риторичної підготовки студентів і визначити напрями подальшого вдосконалення навчального процесу.

Першою обраною нами методикою стала «Оцінка риторичних здібностей», яка є науково обґрунтованим інструментом, призначеним для виявлення рівня сформованості риторичної культури. Вона забезпечує цілісне уявлення про вербальні вміння, важливі для ефективної професійної комунікації. У структурі методики передбачено оцінювання таких показників, як логічність висловлювання, мовленнєва виразність, переконливість і комунікативна доцільність. Особлива увага приділяється здатності

висловлювати власну думку відповідно до ситуацій соціального змісту. Завдання орієнтовані на виявлення мовленнєвих і когнітивних навичок через розгорнуте висловлення думки. Важливим аспектом є також аналіз емоційного компоненту, зокрема вміння впливати на співрозмовника та формувати емоційно значущі повідомлення. Методика виявляє глибину мислення, гнучкість мовлення та рівень сформованості риторичних умінь. Дані, отримані в результаті дослідження, дозволяють визначити потреби кожного студента у розвитку окремих складових риторичних здібностей. Завдяки комплексному підходу, тест дозволяє оцінити не тільки рівень розвитку риторичних умінь, а й потенціал їхнього зростання.

Таблиця 2.1. – Результати за методикою «Оцінка риторичних здібностей» (автор В. Кузьмін)

Рівень	Кількість здобувачів освіти	%
Високий	4	19%
Середній	11	52,4%
Низький	6	28,6%

У результаті проведення діагностики риторичних здібностей за методикою В. Кузьміна серед 21 студента спеціальності 231 «Соціальна робота» було виявлено наступне: високий рівень риторичних здібностей було виявлено у 4 студентів, що становить 19,0 % від загальної кількості. Вони володіють розвиненим мовленнєвим апаратом, уміють логічно та послідовно викладати думки, мають здатність до імпровізації, аргументації та адаптації власного мовлення відповідно до ситуації спілкування, що свідчить про готовність до ефективної професійної комунікації. Середній рівень було зафіксовано у 11 студентів (52,4 %). Їх мовлення в основному відповідає вимогам професійного спілкування, однак характеризується недостатньою гнучкістю, нечіткою структурою висловлювань, не завжди доречним добором мовних засобів. Такі студенти мають потенціал до розвитку риторичних

здібностей, однак потребують систематичної практики. Низький рівень риторичних умінь виявлено у 6 студентів (28,6 %). Для цієї категорії характерні труднощі у побудові логічного та зв'язного мовлення, обмежений словниковий запас, недостатня емоційна виразність, що ускладнює ефективне професійне спілкування. Отримані дані помістили в таблицю (табл. 2.1.)

Значна частина студентів демонструє лише середній або низький рівень сформованості риторичних здібностей, що є підставою цілеспрямованого розвитку комунікативної компетентності. Актуальним є посилення роботи над розвитком як когнітивного, так і емоційного компонентів риторичної культури, що безпосередньо впливає на якість професійної взаємодії соціального працівника з клієнтами. Для візуалізації отриманих даних ми зробили діаграму (рис. 2.1)

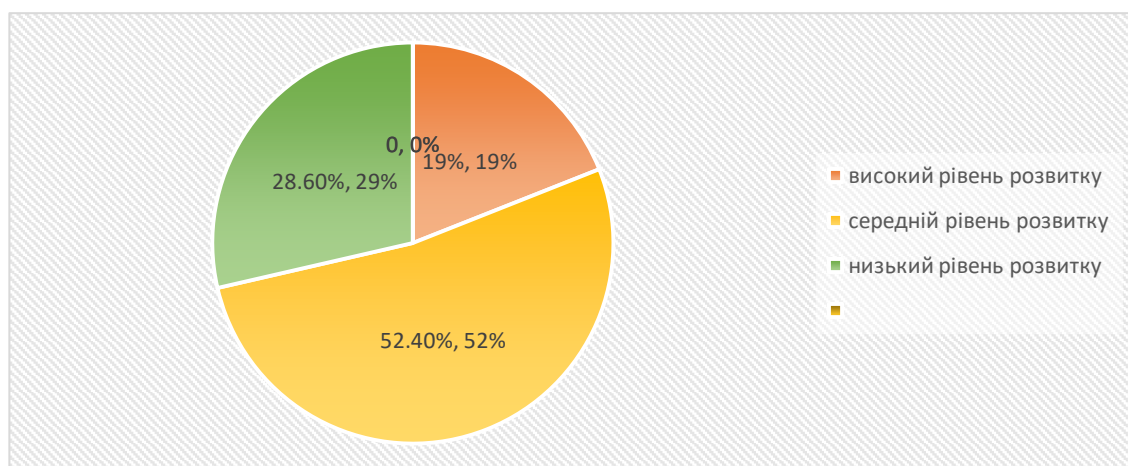

Рисунок 2.1. – Результати за методикою: «Оцінка риторичних здібностей» (автор В. Кузьмін)

Наступною методикою обрали тест «Рівень володіння мовною імпровізацією» (автор Е.Торренс), який дозволяє виявити здатність особистості до творчого мовленнєвого самовираження в умовах обмеженого часу та спонтанної комунікації. Методика орієнтована на виявлення таких параметрів, як гнучкість мислення, оригінальність висловлювань, вербальна ініціативність і швидкість породження мовленнєвих реакцій.

Тест «Рівень володіння мовною імпровізацією» був розроблений американським психологом Е. Торренсом у 1966 році як складова частина його загальної концепції вимірювання творчих здібностей особистості. Методика є

складовою комплексу Torrance Tests of Creative Thinking, який включає вербальні та невербальні завдання і широко використовується у світовій психодіагностиці. Вербальна частина тесту спрямована на виявлення рівня мовленнєвої гнучкості, оригінальності висловлювань, мовної імпровізаційності та швидкості генерації ідей. В умовах підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери цей інструмент дозволяє виявити здатність до ефективного комунікативного реагування в стресових або нестандартних ситуаціях. Результати застосування тесту мають значущу прогностичну цінність для формування риторичної культури як складової професійної компетентності. В українському науково-практичному середовищі методика застосовується як один із чинників діагностики креативного мислення студентів і проходила адаптаційні дослідження у вітчизняних психологічних школах.

Таблиця 2.2. – Результати діагностики за методикою «Рівень володіння мовною імпровізацією» (автор Е.Торренс)

Рівень розвитку	Кількість	%
Високий рівень розвитку	5	23,8%
Середній рівень розвитку	11	52,4%
Низький рівень розвитку	5	23,8%

За результатами обробки даних було встановлено, що високий рівень мовної імпровізаційної активності продемонстрували 5 студентів (23,8 %), середній рівень – 11 осіб (52,4 %), а низький – 5 студентів (23,8 %), (див табл 2.2). Студенти з високими результатами виявили яскраво виражену здатність до швидкого вербального реагування, креативність мовленнєвих побудов та варіативність у структурі висловлювань. Їхні відповіді були логічно побудовані, емоційно насичені та демонстрували вміння створювати переконливі й нестандартні висловлювання. У студентів із середнім рівнем імпровізаційних умінь зафіксовано певну стабільність у мовленнєвому самовираженні, але з менш вираженою креативністю, шаблонністю фраз та

меншою емоційною варіативністю. Отримані дані розмістили у вигляді діаграми для візуалізації сприйняття (рис. 2.2)

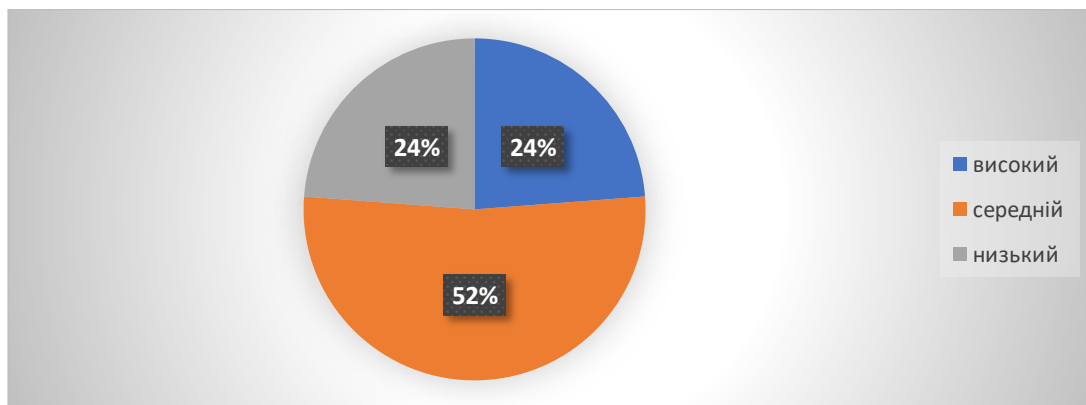

Рисунок 2.2. – Діагностика рівнів мовної імпровізації (автор Е.Торренс)

Студенти з низьким рівнем імпровізаційного володіння мовленням продемонстрували труднощі у швидкому формулюванні думок, обмежений словниковий запас і невиразність у побудові висловлювань. Їхні відповіді були короткими, часто не відповідали завданню, бракувало логічного розвитку думки й емоційного наповнення.

Останньою ми обрали методику «Аналіз мовленнєвих ситуацій» (автор А. Іванова) є інструментом для діагностики розвитку мовленнєвих здібностей. Її основною метою є оцінка здатності особистості адекватно реагувати на мовленнєві ситуації, що виникають у різноманітних соціальних контекстах. Методика дозволяє визначити рівень мовленнєвої гнучкості, який є необхідним для ефективної комунікації в професійній діяльності. Завдання методики спрямовані на виявлення здатності особи до інтерпретації соціальних ситуацій та використання мовленнєвих засобів для досягнення оптимальних результатів у спілкуванні. Вона базується на принципах ситуативного аналізу, що дозволяє досліджувати, як суб'єкт адаптує свої мовленнєві реакції залежно від обставин. Методика використовується для оцінки якості комунікативної компетентності у майбутніх соціальних працівників, оскільки вимагає інтеграції когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів. Завдяки цьому інструменту можливо визначити рівень розвитку мовленнєвих здібностей, що є основою для ефективної

міжособистісної взаємодії. Аналіз мовленнєвих ситуацій, таким чином, є важливим етапом підготовки фахівців соціальної сфери, оскільки дозволяє оцінити здатність майбутніх працівників адекватно реагувати на соціальні та емоційні виклики в їхній професійній діяльності.

Після діагностики, ми отримали такі результати: розподіл студентів за рівнями мовленнєвого реагування показав, що 5 студентів (23,8%) продемонстрували високий рівень, здатні чітко і швидко реагувати на мовленнєві ситуації. Їхні відповіді були логічними, емоційно насиченими, соціально адаптованими та відповідали всім вимогам ситуацій. Ці студенти використовували широкий словниковий запас і виявили вміння адаптуватися до різних соціальних контекстів. Проаналізовані дані ми помістили в таблицю (див. табл. 2.3.)

Таблиця 2.3. – Діагностика рівнів розвитку мовленнєвих здібностей («Аналіз мовленнєвих ситуацій») (автор А. Іванова)

Рівні розвитку мовленнєвих здібностей	Кількість	%
Високий	5	23,8%
Середній	12	57,1%
Низький	4	19%

12 студентів (57,1%) показали середній рівень. Вони змогли побудувати правильні відповіді, проте не завжди враховували всі аспекти мовленнєвої ситуації або не проявляли достатньої гнучкості в реагуванні. Їхні відповіді були правильними, але менш емоційно виразними та соціально адаптованими.

4 студенти (19%) продемонстрували низький рівень. Їхні відповіді були загальними, без глибокого аналізу емоційної та соціальної складової ситуації. Вони мали труднощі з швидким реагуванням, обмежений словниковий запас, що знижувало ефективність їхніх відповідей. Отримані дані ми візуалізували за допомогою діаграми (див рис. 2.3)

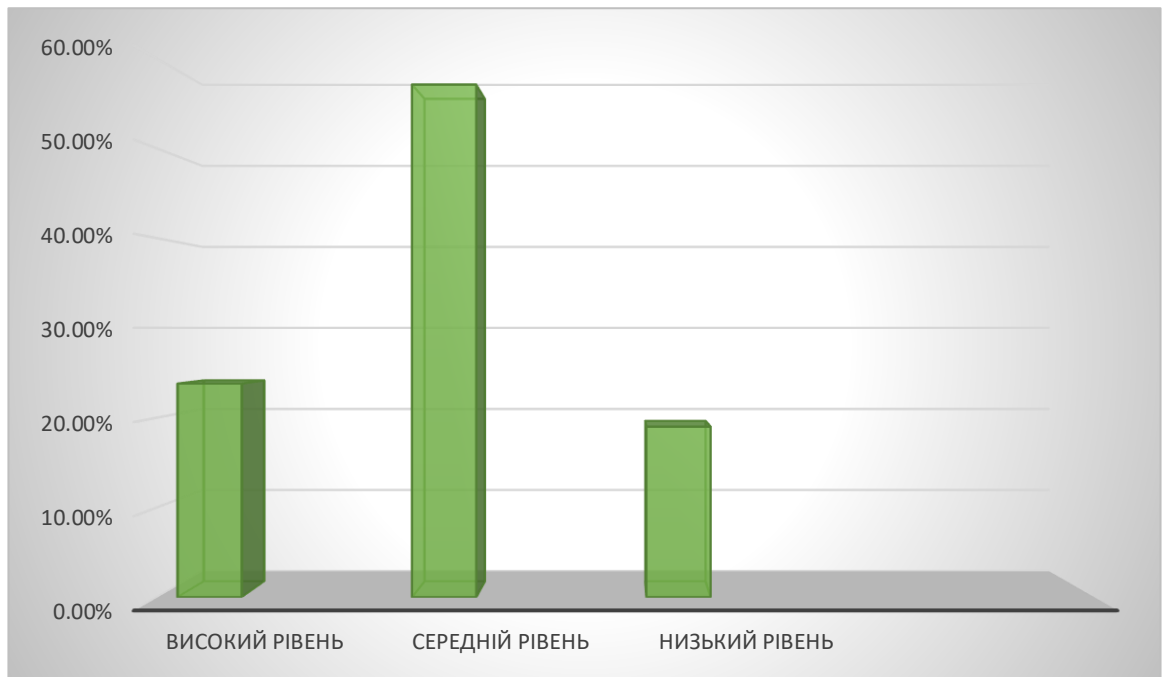

Рисунок 2.3. – Діагностика рівнів розвитку мовленнєвих здібностей («Аналіз мовленнєвих ситуацій» автор А. Іванова)

Студенти з високим рівнем володіли мовленнєвою гнучкістю і здатністю оперативно адаптувати свої реакції до ситуацій. Вони вміло використовували різні стратегії мовленнєвого впливу, враховуючи психологічний і соціальний контекст ситуації. Їхні відповіді були креативними та емоційно виразними, що є важливим для майбутніх соціальних працівників.

Студенти середнього рівня в основному дотримувалися загальних шаблонів у мовленнєвих реакціях, не враховуючи всі нюанси ситуації. Це свідчить про потребу додаткового розвитку комунікативних і креативних навичок.

Студенти з низьким рівнем не завжди впізнавали важливі емоційні чи соціальні компоненти ситуації, що знижувало ефективність їхніх відповідей. Це вказує на потребу вдосконалення мовленнєвої компетентності та глибшого розуміння соціальних контекстів для ефективної взаємодії з клієнтами.

Отже, результати діагностики за кожною з методик показали, що більшість студентів знаходяться на середньому рівні розвитку риторичної

культури, що є свідченням потреби в подальшому вдосконаленні цих компетенцій.

2.2. Програма розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери «Слово як інструмент впливу»

На основі аналізу діагностики рівнів розвитку риторичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери ми розробили програму розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери «Слово як інструмент впливу», яка спрямована на розвиток та вдосконалення комунікативних здібностей студентів, що забезпечує ефективне використання мовлення як інструменту для вирішення соціальних і фахових завдань.

Метою програми є розвиток риторичних компетенцій майбутніх соціальних працівників, що включає здатність до організації структурованого, логічного та переконливого мовлення, а також володіння навичками адаптації мовлення до різних соціальних контекстів. Програма передбачає послідовне ознайомлення з основами риторики, методами ефективного переконання, розвитком емпатії, управлінням емоціями та вдосконаленням навичок публічних виступів. Протягом восьми занять, що тривають по 30 хвилин, студенти матимуть змогу освоїти теоретичні засади риторичної культури та застосувати на практиці через виконання завдань, спрямованих на розвиток мовленнєвої імпровізації, аргументації та переконання. Важливим аспектом програми є навчання ефективному використанню мови для створення емоційного зв'язку з аудиторією, що є необхідним у професії соціального працівника, де важливо правильно вибудовувати комунікацію з клієнтами, що знаходяться в складних емоційних станах. Особлива увага приділяється розвитку критичного мислення, що дає можливість студентам не лише аналізувати мовленнєві ситуації, а й здійснювати конструктивну самокорекцію у власному спілкуванні. Програма містить завдання, що сприяють розвитку мовленнєвої гнучкості та дозволяють студентам на

практиці застосовувати знання щодо використання слова для вирішення соціальних та професійних ситуацій. У результаті участі в програмі майбутні соціальні працівники набувають необхідних навичок для успішної інтеграції риторичних компетенцій у свою професійну діяльність, що сприяє покращенню якості надання соціальних послуг та формуванню довірливих відносин з клієнтами.

Заняття 1: «Мовлення як інструмент впливу: основи риторики»

Мета: Ознайомлення з основними поняттями риторики та її значенням у соціальній сфері.

Завдання: Пояснення термінів «риторика», «комунікація», «маніпуляція». Обговорення ролі риторики у професійній діяльності соціального працівника.

Завдання для студентів: Написати коротке есе (2-3 абзаци) про важливість риторики в роботі соціального працівника. Використання прикладів з реального життя.

Вправи:

Розбір риторичних стратегій. Студенти працюють в групах, аналізуючи різні риторичні прийоми в текстах публічних виступів, визначаючи ефективність використаних технік.

Виступ на задану тему. Студенти готують короткий виступ на тему, яка стосується їх майбутньої професійної діяльності, використовуючи риторичні засоби.

Пошук риторичних прийомів у ЗМІ. Завдання полягає в аналізі публічних заяв політиків, громадських діячів чи експертів, визначаючи використані риторичні техніки.

Заняття 2: «Структура ефективного мовлення»

Мета: Ознайомлення з основними принципами побудови ефективного мовлення.

Завдання: Розбір структури ефективного виступу: введення, основна частина, висновки. Обговорення методів привернення уваги слухачів.

Завдання для студентів: Скласти план виступу на тему «Важливість емоційної підтримки в соціальній роботі». Презентувати план у групі.

Вправи:

Рольова гра «Неочікувана ситуація» Студенти отримують ситуаційні картки, де потрібно імпровізувати в умовах стресу або емоційної напруги.

«Жива карта»: Студенти по черзі повинні коротко обговорити запропоновану тему, додаючи до виступу емоційний компонент.

Мовна імпровізація з запитаннями. Студенту задають питання, на які він повинен негайно відповісти, не підготовлено, використовуючи правильну риторику.

Заняття 3: «Емпатія в комунікації»

Мета: Розвиток навичок емпатії у процесі спілкування.

Завдання: Обговорення важливості емоційного інтелекту та емпатії у соціальній роботі.

Завдання для студентів: Провести коротку ролеву гру, в якій один студент відіграє роль соціального працівника, а інший – клієнта. Працівник повинен проявити емпатію, виявити підтримку та знайти правильні слова для допомоги.

Вправи:

Дискусія на тему соціальних проблем. Студенти повинні аргументувати свою позицію з певної соціальної проблеми, використовуючи факти та приклади.

Письмове обґрунтування. Студенти отримують тему і повинні написати коротке есе, переконуючи у правильності свого підходу.

Мікрофон аргументів. У групі кожен студент по черзі виступає з аргументами за чи проти певної ідеї або твердження.

Заняття 4: «Імпровізація в мовленні»

Мета: Розвиток навичок мовної імпровізації та адаптації до змінних умов спілкування.

Завдання: Вивчення принципів імпровізації в мовленні та способів швидкого реагування на запитання чи непередбачувані ситуації.

Завдання для студентів: Провести гру «Несподіване запитання», де кожен студент по черзі відповідає на питання або ситуацію, що виникла, без попередньої підготовки.

Вправи:

«Розпізнавання емоцій» Студенти переглядають відео з різними емоційними ситуаціями, після чого обговорюють, як вони б адаптували своє мовлення.

Рольова гра «Емоційне реагування». Студенти практикують відповіді на емоційно насичені заяви, застосовуючи методи емоційного управління.

Аналіз емоційних виразів у мовленні. Студенти слухають аудіо або відео записи з реальних випадків комунікації, де треба визначити емоційний підтекст і виправити свою відповідь.

Заняття 5: «Мова як засіб переконання»

Мета: Опанування методів переконання та використання аргументації в мовленні.

Завдання: Розбір основних методів аргументації: логічна, емоційна, моральна. Вивчення прийомів переконання, що використовуються в професійній діяльності.

Завдання для студентів: Скласти аргументацію на тему «Чому соціальні працівники повинні володіти високим рівнем емоційного інтелекту?». Представити свої аргументи в групі.

Вправи:

Мовленнєва вправа «Зв'язок з аудиторією», студенти готують коротку презентацію, під час якої мають налаштувати контакт з аудиторією, зберігаючи впевненість.

Імпровізований виступ дається тема, і вони повинні негайно підготувати короткий виступ перед групою.

Виступ в умовах стресу. Під час виступу студентам задаються питання або коментарі, що змушують швидко адаптувати свою промову.

Заняття 6: «Управління емоціями під час спілкування»

Мета: Розвиток здатності контролювати свої емоції під час спілкування та використовувати їх для ефективного впливу.

Завдання: Обговорення принципів управління емоціями в соціальній роботі. Вивчення методів розпізнавання емоцій у співрозмовника.

Завдання для студентів: Провести вправу на розпізнавання емоцій на основі виразів обличчя та тону голосу співрозмовника.

Вправи:

Рольова гра «Конфліктна ситуація» всі працюють у парах, де один створює конфліктну ситуацію, а інший повинен її вирішити через конструктивну комунікацію.

Техніки вирішення конфліктів всі обговорюють різні стратегії вирішення конфліктів через мовлення, використовуючи приклади з реального життя.

Аналіз конфліктів у соціальній роботі, під час обговорення студентам пропонуються приклади конфліктних ситуацій у соціальній сфері, після чого вони визначають способи їх подолання.

Заняття 7: «Критичне мислення та аналіз мовленнєвих ситуацій»

Мета: Розвиток критичного мислення та вміння оцінювати ефективність мовлення в конкретних ситуаціях.

Завдання: Вивчення підходів до аналізу мовленнєвих ситуацій та оцінки мовленнєвих стратегій.

Завдання для студентів: Провести групову дискусію на тему «Як можна покращити спілкування з клієнтами в складних ситуаціях?» Кожен студент пропонує свої варіанти

Заняття 8: «Практична риторика: виступи і презентації»

Мета: Розвиток навичок публічних виступів і презентацій.

Завдання: Вивчення основ публічних виступів, правил голосового оформлення виступів та взаємодії з аудиторією.

Завдання для студентів: Підготувати та презентувати коротку доповідь на тему «Як я використовую риторику в своїй професійній діяльності?» Презентація повинна включати аргументацію, приклади та особистий досвід.

Вправи:

Аналіз власних виступів, де студенти переглядають свої записи виступів та оцінюють використання риторичних засобів, вказуючи на сильні та слабкі моменти.

Самокорекція мовлення, де отримують фрагменти своїх виступів, де мають виправити недоліки, зокрема, в аргументації та побудові логіки.

Обговорення зворотного зв'язку, обмінюються відгуками на виступи однокурсників, намагаючись запропонувати конструктивні рекомендації для поліпшення мовленнєвих навичок.

Отже, програма «Слово як інструмент впливу» є розробленою нами системою розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери, орієнтовуючись на удосконалення їхніх комунікативних здібностей у професійній діяльності. Вона включає комплекс занять, що сприяють формуванню мовленнєвих навичок для ефективної взаємодії з клієнтами та колегами в умовах соціальної роботи. Важливою частиною програми є акцент на розвитку загальної культури, оскільки вона є складовою частиною риторичної, що допомагає соціальним працівникам не лише правильно організувати власне мовлення, але й коректно реагувати на емоційні стани інших. Процес реалізації запропонованої програми передбачає інтеграцію теоретичних знань з практичними завданнями, що дозволяє застосовувати отримані навички в реальних ситуаціях. Крім того, програма містить вправи для покращення імпровізації та адаптації мовлення до різних соціальних контекстів, що є важливим для фахівців соціальної сфери. Заняття спрямовані на формування здатності до аргументації, переконання та ефективного вирішення конфліктних ситуацій за допомогою вербальних засобів. Вони дозволяють студентам удосконалити свої здібності до мовної самовираженості, що є ключовим елементом у професії соціального

працівника. Програма також включає методи розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей, що допомагає майбутнім фахівцям оцінювати ситуації та знаходити оптимальні стратегії комунікації. Одним із завдань є навчити студентів здійснювати рефлексію на власне мовлення для вдосконалення комунікаційного процесу.

2.3. Практичні рекомендації майбутнім працівникам соціальної сфери щодо підвищення рівня розвитку риторичної культури в майбутній професійній діяльності

Розвиток риторичної культури є важливим аспектом підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, оскільки мовленнєві навички визначають якість їх професійної діяльності, сприяючи ефективній взаємодії з клієнтами та колегами. У зв'язку з цим, необхідно приділяти увагу розвитку таких компетенцій, як ораторська майстерність, здатність до слухання та емоційна зрілість, що допомагають у вирішенні складних ситуацій у соціальній роботі. Підвищення рівня риторичної культури дозволяє працівникам соціальної сфери не лише досягнути успіху в комунікації, але й допомогти клієнтам, розуміючи їх потреби та емоційний стан.

Рекомендується застосовувати різноманітні форми та методи розвитку мовленнєвої культури, зокрема техніки активного слухання, постановки запитань та конструктивного зворотного зв'язку. Важливо навчити виявляти емоційне прийняття через мовлення, що забезпечить кращу здатність до взаємодії з людьми в складних психологічних ситуаціях. Техніка «зворотного зв'язку» є особливо ефективною в роботі з клієнтами, оскільки допомагає виявити важливі аспекти проблеми та забезпечити взаєморозуміння між сторонами.

Варто також зазначити, що коучингові технології та медіація стають все більш актуальними інструментами соціальної роботи. Коучинг допомагає майбутнім соціальним працівникам розвивати вміння прийняття рішень,

саморефлексії та побудови довірчих відносин, що є важливими для ефективної взаємодії з клієнтами. У контексті риторичної культури коучинг дозволяє працівникам соціальної сфери не лише допомагати клієнтам досягати їхніх цілей, але й створювати сприятливе середовище для розвитку особистісних і професійних якостей у процесі взаємодії.

Технології медіації, у свою чергу, є ефективними засобами для вирішення конфліктів і суперечок, що виникають між клієнтами і працівниками соціальної сфери, а також між різними групами в суспільстві. Медіатор, застосовуючи риторичні стратегії, може ефективно управляти процесом переговорів, допомагаючи сторонам знайти компроміс і досягнути взаємоприйняттого рішення. Ці технології, поєднуючи мовленнєві стратегії та психологічні прийоми, забезпечують ефективне вирішення складних соціальних ситуацій, знижуючи рівень емоційного напруження і сприяючи формуванню позитивної комунікації.

Також варто враховувати розвиток здатності до конструктивного конфліктного мовлення, що допомагає соціальним працівникам ефективно вирішувати суперечливі ситуації в професійному середовищі. Оскільки риторична культура включає в себе не лише володіння мовними прийомами, але й емоційну стабільність, варто зосередитися на розвитку емоційної компетентності мабтуніх працівників соціальної сфери, що дозволить уникати професійного вигорання та зберігати ефективність у роботі з вразливими категоріями населення. Поглиблене розуміння соціальних контекстів та розвиток навичок соціально-емоційної адаптації допомагає знижувати стресові навантаження у роботі.

Соціальні працівники повинні навчитися адаптувати свої мовленнєві стратегії залежно від конкретної ситуації та особливостей клієнта, що дозволяє забезпечити максимально ефективне вирішення проблем. Ключовими аспектами розвитку риторичної культури є також вміння працювати в команді та здійснювати міжособистісне мовлення, яке сприяє підвищенню соціальної згуртованості та взаємопідтримки в колективі. Важливим є застосування

принципів етики у мовленнєвих взаємодіях, що забезпечує створення атмосфери довіри між соціальними працівниками та клієнтами.

Ще одним важливим аспектом є використання технологій мовленнєвого впливу для поліпшення психоемоційного стану клієнтів, що є важливим в роботі з людьми, які пережили травматичні ситуації. Програми тренінгів та практичних занять, спрямовані на розвиток мовних навичок, включають не лише теоретичні знання, але й практичні вправи, які дозволяють студентам випробувати отримані навички у реальних ситуаціях. Це допомагає майбутнім соціальним працівникам сформувати вміння ефективно застосовувати риторичні стратегії для вирішення професійних завдань та сприяє їх готовності до роботи в умовах високої емоційної напруги.

Високий рівень риторичної культури має прямий вплив на ефективність соціальної роботи, зокрема в області надання допомоги у кризових ситуаціях. Розвиток риторичних здібностей майбутніх працівників соціальної сфери забезпечить не тільки успішне виконання професійних обов'язків, але й збереження психоемоційного балансу у процесі роботи з клієнтами, що є необхідною умовою для збереження високої якості соціальних послуг.

Висновки до розділу

На основі аналізу отриманих даних в ході емпіричного дослідження визначаємо, що риторична культура є ключовим компонентом професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери. Розвиток комунікативних компетеностей сприяє покращенню комунікації та взаємодії з клієнтами, що є необхідним для успішного вирішення складних соціальних завдань.

З огляду на результати кожної емпіричної методики дослідження, можна зазначити, що студенти з високим рівнем риторичної культури успішно адаптуються до змінних соціальних ситуацій і здатні ефективно використовувати мовлення в професійній діяльності. Аналіз результатів тестування підтверджує важливість розвитку риторичної культури,

мовленнєвої гнучкості майбутніх соціальних працівників. Наявність достатньої мовленнєвої підготовки дозволяє студентам ефективно взаємодіяти з різними категоріями клієнтів, забезпечуючи успішну реалізацію соціальних і професійних завдань. Інтеграція теоретичних знань та практичних вправ, орієнтованих на розвиток мовленнєвих і комунікативних навичок, сприяє формуванню у майбутніх соціальних працівників впевненості у власних силах і здатності ефективно взаємодіяти в різних соціальних ситуаціях.

Розроблені методичні рекомендації для майбутніх працівників соціальної сфери, спрямовані на підвищення риторичної культури в майбутній професійній діяльності, розглядають можливість подальшого розвитку цієї компетенції. Використання коучингових і медіативних технологій як частини риторичних стратегій допомагає працівникам соціальної сфери краще розуміти потреби клієнтів, ефективно вирішувати конфлікти та надавати підтримку в емоційно напружених ситуаціях.

ВИСНОВКИ

Результати нашого дослідження підтвердили актуальність і необхідність цілеспрямованого розвитку риторичної культури майбутніх працівників соціальної сфери. Аналіз наукових джерел дозволив виокремити різноманітні підходи до розуміння риторичної культури, її структурних компонентів і функціонального значення в професійній діяльності. Установлено, що риторична культура є складовою комунікативної та професійної компетентності фахівців соціальної сфери. Вона забезпечує ефективну взаємодію, аргументоване висловлення думок, переконливу комунікацію та конструктивне розв'язання конфліктів. Теоретичне узагальнення дало змогу визначити риторичну культуру як інтегративну якість особистості, що включає мовленнєву компетентність, володіння риторичними техніками, емоційну чутливість та навички публічного виступу.

Вивчення сучасних науково-педагогічних концепцій дало підстави виокремити основні напрями й принципи організації освітнього процесу з метою розвитку риторичних умінь студентів. Обґрунтовано доцільність застосування таких технологій, як тренінги публічного мовлення, дискусійні платформи, дебати, риторичні майстерні, моделювання професійних ситуацій. Показано, що ефективність розвитку риторичної культури зростає за умов поєднання традиційних освітніх форм із активними методами навчання. Доведено, що важливими факторами розвитку риторичної компетентності є практична орієнтація навчання, можливість апробації навичок у безпечному середовищі та регулярна рефлексія. Також встановлено цінність використання в освітньому процесі елементів театральної педагогіки, тренінгів імпровізації, аналізу риторичних помилок.

Проведене емпіричне дослідження дозволило зібрати об'єктивні дані щодо рівня сформованості риторичних умінь у студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». Отримані результати засвідчили переважання середнього рівня риторичної культури у більшості опитаних, що вказує на наявність потенціалу для цілеспрямованого розвитку. Зафіксовано труднощі у сфері

аргументації, логічного структурування виступу, вміння імпровізувати, долати мовленнєві бар'єри. Ураховуючи ці особливості, було створено авторську програму розвитку риторичної культури, адаптовану до освітніх потреб. Програма містить чітку структуру, що передбачає теоретичне опрацювання риторичних основ, практичні вправи, тренінгові заняття, аналіз виступів та саморефлексію. У процесі її реалізації акцент зроблено на розвиток упевненості у власному мовленні, виразності, уміння переконувати та відповідально відноситись до сказаного.

Розроблена програма забезпечує системний розвиток риторичної компетентності, інтегруючи знання з мовленнєвої культури, соціальної комунікації та етики. Вона може бути інтегрована в освітній процес як додатковий курс або складова окремих навчальних дисциплін. На основі отриманих емпіричних результатів і спостережень за динамікою риторичного розвитку студентів сформульовано низку методичних рекомендацій. Їх зміст спрямований на оптимізацію підходів до навчання риторики у майбутніх фахівців соціальної сфери. Доцільним є впровадження в навчальні програми вправ із підготовки до публічного мовлення, проведення майстер-класів із запрошеними фахівцями, рефлексивних обговорень результатів виступів. Рекомендовано також застосовувати аудіо- та відеозаписи виступів студентів із подальшим аналізом помилок і позитивних моментів. Важливо забезпечити психологічно комфортне середовище, у якому студент зможе вільно виражати себе без страху оцінювання. Практичні орієнтири враховують принцип поступовості, повторюваності, варіативності та індивідуалізації навчання.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що розвиток риторичної культури є не лише складовою професійної підготовки, а й важливою умовою гуманізації спілкування в соціальній сфері. Розроблені програма та методичні рекомендації сприяють глибшому усвідомленню студентами значення риторичних умінь для ефективної професійної діяльності. Отримані теоретичні і практичні результати створюють підґрунтя для подальших

досліджень у галузі комунікативної підготовки майбутніх соціальних працівників.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ:

1. Бойко В. Теоретико-методологічні основи коучингу в освіті. Науковий вісник. 2017. Т. 2, № 3.с. 102–115.
2. Бойко Г. М. Комплексна гра як засіб організації дитячих колективів молодших школярів у просторі Нової української школи *Початкове навчання та виховання* 2020. № 10. с. 3–13
3. Болюбаш Я. Я., Булах І. Є., Мруга М. Р., Філончук І. В. *Педагогічне оцінювання і тестування*. Правила, стандарти, відповідність : наук. вид. Київ : Майстер-клас, 2007. 144 с.
4. Бондаренко Г. Л. Історія педагогічної риторики : навч. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2022. 168 с.
5. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2023. № 1. с. 123–129.
6. Герасименкос. Цифрові технології в коучингу для розвитку учнівської мотивації. *Дидактичні інновації*. 2020. Т. 8, № 5.с. 22–33.
7. Гилярська О. І. Генеза педагогічної риторики: становлення та розвиток Нові технології навчання : зб. наук. пр. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 92. с. 67–77.
8. Гірняк А. М., Резаненко В. Ф. Світоглядні та етико-правові засади медіації в Китаї. *Наукові записки*. 2013 Т. 149.с. 27–31
9. Гуртовий О. М. Риторика та професійна комунікація соціального працівника. *Психологія і соціальна робота*. 2021. Т. 14, № 2.с. 70–81.
10. Дубасенюк О. А. Реалізація задачного підходу у професійній підготовці майбутнього вчителя Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнар. співробітництва з креативної педагогіки. Київ–Вінниця, 2010. с. 159–164.
11. Дьяков І. М. Роль комунікативної компетентності в професійному розвитку соціальних працівників. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2019. № 29.с. 12–20.

12. Калініченко Л. Риторична культура як основа формування професійної мовнокомунікативної компетентності майбутніх правників. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 1 (95). с. 192–198.
13. Калмиков Г. Як бакалаври психології здійснюють рефлексію над професійним мовленням: стан розвитку дискурсивної рефлексивності Psycholinguistics. 2020. Т. 27, № 1. с. 139–163.
14. Кир'янова О. В., Смалійчук Г. В., Поплавська О. М., Леонтенко О. М. Управління конфліктами у сфері соціальної роботи. *Вісник Київського національного економічного університету*. 2024. № 2. с. 60–68.
15. Кірдан О. Медіація як складник соціальних навичок та фахових компетентностей майбутніх соціальних працівників. / *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету*. 2023. № 2. с. 96–102
16. Коваленко О. В. Риторична культура соціального працівника: методи формування та вплив на ефективність професійної діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2017. Т. 9, № 1. с. 55–62.
17. Колеснікова Н. А. Риторика в соціальній роботі: аспекти розвитку професіоналізму. *Науковий вісник Дніпровського університету*. 2020. Т. 5, № 3. с. 45–50.
18. Колісник О. Коучинг як метод професійного розвитку вчителя. *Педагогічний процес*. 2019. Т. 5, № 1. с. 24–30.
19. Конівіцька Т. Я. Модель формування риторичної компетентності майбутніх психологів ЗВО Наук. вісн. Льотної академії. Серія : Педагогічні науки. 2019. № 6. с. 75–81.
20. Корчова О. М. Структурно-змістові складники риторичної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 6 (50) с. 196–205.
21. Кучерук О. А., Гилярська О. І. Використання електронних освітніх ресурсів для формування риторичної компетентності майбутніх учителів у

педагогічних коледжах Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. Т. 92, № 6. с. 35–60.

22. Литвинова І. Використання коучингових методик у навчанні старшокласників. Освітні інновації. 2017. Т. 9, № 7.с. 112–121.

23. Мельник В. Ефективність коучингових методик в педагогічній діяльності. Педагогічна наука. 2019. Т. 6, № 8.с. 105–114.

24. Мельник Т. І. Роль риторичної культури в соціальному супроводі клієнтів. Журнал соціальної роботи. 2021. Т. 10, № 3.с. 125–134.

25. Орлова Л. В. Риторична культура як складова професійної підготовки соціального працівника. / Соціальна робота: теорія і практика. 2022. № 4. с. 112–118.

26. Орлова Л. В. Соціальна робота та комунікаційна культура: нові підходи до навчання риторичних навичок. Науковий журнал «Педагогіка і психологія». 2019. Т. 13, № 4.с. 92–102.

27. Петреній Ю. О. Медіаторні технології у вирішенні сімейних конфліктів. Науковий вісник Запорізького національного університету. 2023. № 3. с. 45–50.

28. Плотнікова І. П. Мовленнєва культура як складова професіоналізму соціального працівника. Теорія і практика соціальної роботи. 2020. Т. 8, № 1.с. 33–41.

29. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с

30. Протас О. Медіація як технологія соціального супроводу дітей, які перебувають в складних життєвих обставинах. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 52, т. 3.с. 178–184.

31. Рень Л. В. Використання коучингових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної роботи.

32. Рибалко Т. Сучасні підходи до впровадження коучингу в освітній процес. Журнал педагогічних досліджень. 2018. Т. 15, № 2.с. 45–60.

33. Рудніцька К. В. Сутність понять «компетентнісний підхід», «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність» у світлі сучасної освітньої парадигми *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота 2016 № 1 (38). С. 241–244.
34. Сагач Г. М. Риторика Київ : Ін Юре, 2000. 416 с.
35. Садова Т. А. Формування риторичної компетентності майбутніх педагогів вищої школи Молодий вчений. 2018. № 10.1. С. 97–100
36. Саух П. Ю. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 304 с.
37. Тарасевич Н. Формування риторичної культури майбутніх педагогів закладу вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 2с. 85–90.
38. Уварова А. М. Формування риторичної культури майбутніх соціальних працівників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 1. с. 150–155.
39. Цюняк О. П. Реалізація акмеологічного підходу у професійній підготовці майбутніх магістрів початкової освіти до інноваційної діяльності *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2024 № 68 (2). с. 235–238.
40. Черняк Н. І. Риторика та мовленнєва культура в професійній діяльності соціальних працівників. Київ: Академія управління МВС України, 2021. 180с.
41. Шевченко Н. Коучинг як інструмент удосконалення педагогічної практики. *Наукові горизонти*. 2020. Т. 3, № 4.с. 78–85.
42. Щербакова О. А. Новий курс «Академічна риторика» як базова складова у системі вищої освіти України: обґрунтування та пропозиції впровадження *Вища освіта України* 2021. № 1 (3). с. 87–90
43. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 190с

44. Янц Н. Д. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія 2024. № 33. с. 174–182.
45. Hyliarska O. I. The activity approach to forming of the professionally oriented rhetorical competence of future teachers in pedagogical colleges and ways of its realization VI International scientific and practical conference “Scientific Achievements of Modern Society”, Liverpool, Great Britain, 5–7 February 2020.
46. Hyliarska O. I. The task approach to forming of the professionally oriented rhetorical competence of future teachers in pedagogical colleges and ways of its realization V International scientific and practical conference “Perspectives of World Science and Education”, Osaka, Japan, 29–31 January 2020.
47. Ivashkevych E., Prymachok L. Psycholinguistic Peculiarities of the Development of Communicative Competence of Teachers of Secondary Schools *Psycholinguistics*. 2020.
48. Johns T. Should you be persuaded: two samples of data-driven learning materials *English Language Research Journal*. 1991. No.4, p. 1–16.
49. Kill M. Teaching Digital Rhetoric: Wikipedia, Collaboration, and the Politics of Free Knowledge *Digital Humanities Pedagogy*. 2021. p. 389–405
50. Leonard T. The coach’s guide: How to create a coaching practice. 1988. Coach Publishing, 390p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А Діагностичний інструментарій емпіричного дослідження методика «Оцінка риторичних здібностей»

Тестові завдання ВАРІАНТ № 1

1. Риторика – це:

- а) відповідь, заперечення, зауваження одного з учасників діалогу іншому;
- б) наука про правильну вимову та наголошення слів;
- в) теорія ораторського мистецтва;
- г) емоційне ствердження або заперечення якогось факту.

2. Батьківщиною красномовства вважають:

- а) Давній Єгипет;
- б) Стародавній Китай;
- в) античну Грецію;
- г) Давній Рим.

3. Батьком риторики називають:

- а) Арістотеля;
- б) Платона;
- в) Демосфена;
- г) Цицерона.

4. Видатні оратори Київської Русі – це:

- а) Демосфен та Цицерон;
- б) Іларіон та Кирило Туровський;
- в) Феофан Прокопович та Григорій Сковорода;
- г) Михайло Ломоносов та Георгій Кониський.

5. Тема виступу – це:

- а) основний шлях, завдяки якому через мовлення інформація доходить до слухача;
- б) роз'яснення, тлумачення, інтерпретація подій та фактів;
- в) основна галузь роздумів оратора, у межах якої він добирає явища та факти, що розглядаються у виступі;
- г) уміння оратора виступати без підготовки.

6. Будь-яке передавання думок, що відбулося за допомогою слів, називають

- а) мовленнєвим вчинком;
- б) мовленнєвою подією;
- в) мовленнєвою ситуацією;
- г) мовленнєвою поведінкою;

7. Ясність мовлення – це:

- а) насиченість виступу новими фактами, актуальними проблемами;
- б) смислова прозорість виступу, що забезпечує його зрозумілість, доступність у засвоєнні слухачами;
- в) якість мовлення, що відбиває здатність оратора спонукати слухачів до творчої діяльності;

- г) якість мовлення, яка полягає в його мелодійності, плавності;
- г) інтонаційна виразність.

8. Образність мовлення оратора – це:

- а) ясність, точність, логічна переконливість публічного виступу;
- б) уміння говорити ясно, без ускладнень, надуманих образів і туманних зворотів;
- в) наявність у виступі живих картин, які дають змогу не лише осмислювати почуте, а ніби сприймати його всіма почуттями – бачити, чути тощо;

г) якість виступу, що відбиває здатність оратора розглядати конкретні факти і явища, давати їм чіткі наукові та політичні оцінки.

9. Лаконічність мовлення відбиває:

- а) словниковий запас оратора;
- б) нормативність, літературність мовлення оратора;
- в) здатність оратора говорити стисло, залишаючись максимально зрозумілим;
- г) емоційність, натхненність і піднесеність мовлення.

10. Кульмінація публічного виступу – це:

- а) частина виступу, спеціально відпрацьована оратором лексично, стилістично тощо;
- б) спосіб закінчення виступу, коли кожна наступна фраза емоційно підсилює попередню;
- в) частина виступу, яка полягає у роз'ясненні, витлумаченні подій та фактів;
- г) розвивання, металізування, поглиблення раніше висловлених оратором думок.

11. Основні думки виступу потрібно повторювати:

- а) завжди тими самими словами;
- б) щоразу варіюючи їхнє мовне оформлення;
- в) пропонуючи слухачам повторити їх хором;
- г) пропонуючи слухачам їх записати.

12. Найчастіше в публічних виступах на суспільну тему вдаються:

- а) до ораторського підстилю публіцистичного стилю;
- б) до науково-навчального підстилю наукового стилю;
- в) до белетристичного підстилю художнього стилю;
- г) до розмовно-побутового стилю.

ВАРІАНТ № 2

1. Риторика – це:

- а) наука про правильну вимову та наголошення слів;
- б) емоційне ствердження чи заперечення якогось факту;
- в) наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.
- г) наука про правильне застосування міміки та жестів.

2. Батьківщиною риторики вважають:

- а) Стародавній Єгипет;
- б) Стародавню Грецію;

в) Італію;

г) Китай.

3. Предметом вивчення риторики є:

а) мета промови;

б) публічне мовлення; в) вивчення імен відомих ораторів;

г) зразки текстів промов.

4. Алгоритм підготовки тексту виступу:

а) репетиція;

б) формулювання мети;

в) вибір теми; г) складання плану;

г) робота над конспектом; д) збирання матеріалу.

5. До риторичних вимог мовця НЕ належить:

а) моральний обов'язок до мовця – бути чесним, справедливим, добродійним, відкритим для людей;

б) висока освіченість оратора;

в) зовнішність є останнім чинником того, хто виступає;

г) усвідомлення потреби і вироблення оригінального мовомислення.

6. Інтонація – це:

а) повторення тих самих звуків, слів, рядків на початку і вкінці тексту;

б) добір певних звуків, які сприяють створенню звукового образу;

в) елемент емоційної й звукової виразності, що виявляється у зміні висоти тону, сили звучання, тембрі голосу.

7. Жести поділяються на:

а) логічні і дихальні;

б) механічні, ілюстративні та емоційні;

в) емоційні та механічні;

г) емоційні, вказівні, символічні.

8. Темп мовлення – це:

а) швидке, без підготовки створення віршів, пісень, казок;

б) тривалість звучання слів та пауз, швидкість мовлення в цілому;

в) підвищена схвильованість, щиросердність, емоційність вислову.

9. Елементи мовленнєвої ситуації вказано в рядку:

а) слова, словосполучення, речення, форми звертання;

б) жести, міміка, поза, погляд, запах косметики; в) знання мови, охайна зовнішність, уважність, політичні переконання;

г) мовець, слухач, предмет мовлення, мета й обставини спілкування.

10. Мовленнєва ситуація – це ...

а) спосіб поведінки мовця;

б) умови, за яких відбувається комунікація промовця з аудиторією;

в) комунікація між кількома особами;

г) культура мислення і мовлення мовця.

11. Стратегія мовленнєвої поведінки – це ...

а) характер спілкування;

б) лінія поведінки людини у спілкуванні;

в) поведінка людини під час спілкування;

г) одиниця мовленнєвого спілкування;

12. Мовними прийомами утримання аудиторної уваги є:

а) не використання тропів;

б) не уживання займенників: ми, ви, ми з вами;

в) не уповільнювання темпу розповіді та не зниження силу голосу;

г) періодичне використання запитання «Чому?».

«Рівень володіння мовною імпровізацією» (автор Е.Торренс),

1. Тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.

2. Під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3. Оптимальний розмір групи – 15-35 досліджуваних. Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10-15 осіб, а для дошкільнят переважно індивідуальне тестування.

4. Час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.

5. Якщо інструкція викличе запитання дітей, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими для них словами. Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Завдання № 1 [Образотворче творче мислення](#)

Завдання №2 [Вербальне творче мислення](#)

Завдання № 3 [Словесно-звукове творче мислення](#)

Обробка експериментальних даних

Характеристика основних показників творчого мислення

1. Легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2. Гнучкість – відображає здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення.

Вимірюється числом категорій. Категорії:

- світ природи;
- тваринний світ;
- людина;
- механічне;

- символічне;
- декоративні елементи;
- видове (місто, будинок, шосе, двір);
- мистецтво;
- динамічні явища.

3. Оригінальність – характеризує здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4. Розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці основної ідеї.

При обробці експериментальних даних необхідно мати на увазі, що **причини низьких і високих показників по всіх когнітивних параметрах креативності можуть бути різними**. Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей. Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах.

Тому при обробці емпіричних даних істотним є не тільки кількісний результат (бали), а й причини цього результату.

До вашої уваги пропонуємо **розгорнуту інтерпретацію до завдання № 1 Образотворче творче мислення**. Адаптація тесту здійснена співробітниками центру «Творча обдарованість» Н. В. Шумакова, Е. І. Шелбановою, Н. П. Щербо.

Оцінка виконання завдання субтесту №1 «Намалюй картинку»

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце».

Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-1,99% – 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів.

Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожен значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру, як в межах її контуру, так і за її межами. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою, інакше її розробленість не оцінюється.

Один бал дається за кожен істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується):

- колір, якщо він доповнює основну ідею;

- штрихування (але не за кожен ліній, а за загальну ідею);
- прикраса, якщо вона має сенс;
- кожен варіацію оформлення (крім чисто кількісних повторень), значиму по відношенню до основної відповіді;
- кожен подробицю у назві понад необхідного.

Якщо ліній розділяє малюнок на дві значущі частини, підраховуються бали в обох частинах малюнка. Якщо ліній позначає певний предмет (пояс, шарф ...), вона оцінюється одним балом.

Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Закінчи малюнок»

Швидкість. Цей показник визначається підрахунком числа завершених фігур. Максимальний бал дорівнює 10.

Гнучкість. Цей показник визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що іноді не збігається).

Оригінальність і ретельність розробки оцінюється аналогічно обробці завдання субтеста 1.

Оцінка виконання завдання по субтесту 3 «Ліній»

Проводиться аналогічно першим двом технологіям.

Додаткові преміальні бали за оригінальність ідеї. Такі бали даються: 1. За нестандартність мислення і відхилення від загальноприйнятого, яке проявляється в об'єднанні кількох вихідних повторюваних фігур (пар паралельних ліній) в єдиний малюнок. **П. Торренс відносить це до проявів високого рівня творчих здібностей.** Такі діти бачать можливості там, де вони приховані від інших.

У зв'язку з цим необхідно присуджувати додаткові бали за об'єднання в блоки вихідних фігур: об'єднання двох пар ліній – 2 бали; трьох – п'яти пар – 5 балів, шести – десяти пар – 10 балів, одинадцяти – п'ятнадцяти пар – 15 балів, більше п'ятнадцяти пар – 20 балів.

Ці преміальні бали додаються до загальної суми балів за оригінальність по всьому третьому завданню.

Індивідуальний лист оцінок

Ф. І. О. _____ Дата проведення _____
Вік _____ Клас _____ Школа _____ Пол _____

№ рис.	Задание 1				Задание 2				Задание 3			
	белість	гнучість	оригінальність	розробленість	белість	гнучість	оригінальність	розробленість	белість	гнучість	оригінальність	розробленість
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												
13												
14												
15												
16												
17												
18												
19												
20												

3. За естетичні художні компоненти втілення ідеї. Експериментальні дослідження показали, що художньо обдаровані діти включають естетичні та художні елементи в виконання завдань. До цих елементів відносяться насамперед:
4. а) емоційна виразність втілення (експресія); б) цілісність композиції при високому рівні розробленості.

АНАЛІЗ МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ

1. Ситуація:

До тебе підходить незнайомий учень молодшого класу й просить допомогти знайти кабінет біології.

Ключ:

– Добре, ходімо разом, я покажу. Це на другому поверсі праворуч.

2. Ситуація:

Твої слова випадково образили однокласника. Він виглядає засмученим.

Ключ:

– Вибач, я не мав/мала на меті тебе образити. Мені шкода, якщо мої слова зачепили тебе

3. Ситуація:

На уроці фізкультури учень категорично відмовляється виконувати вправу.

Ключ:

– Розумію, що тобі зараз важко, але ця вправа допоможе покращити твою фізичну форму. Спробуй зробити хоча б частину.

4. Ситуація:

До тебе звернувся викладач із проханням підготувати презентацію до пари замість іншого студента.

Ключ:

– Я готовий/готова допомогти, якщо знатиму точну тему і дедлайн. Будь ласка, уточніть завдання

5. Ситуація:

Твій одногрупник виклав у соцмережі неправдиву інформацію про тебе.

Ключ:

– Мені прикро, що ти це зробив. Прошу або пояснити свій вчинок, або видалити публікацію. Це мене зачепило.

6. Ситуація:

Під час роботи в групі хтось постійно перебиває тебе.

Ключ:

– Дозволь, я закінчу думку. Я тебе не перебивав/перебивала, будь ласка, дослухай мене.

7. Ситуація:

Ти став свідком конфлікту між учителем і учнем.

Ключ:

– Можна я висловлюсь? Мені здається, що кожен має свою правду. Може, варто обговорити це спокійно?

8. Ситуація:

До тебе звернувся викладач із критикою твоєї доповіді.

Ключ:

– Дякую за зауваження. Я врахую їх під час доопрацювання. Це допоможе мені покращити результат.

9. Ситуація:

Друг просить зробити за нього завдання.

Ключ:

– Я можу тобі пояснити матеріал, але не можу зробити це замість тебе. Тобі важливо навчитися самостійно.

10. Ситуація:

Під час заняття ти не розчув/не зрозумів завдання викладача.

Ключ:

– Перепрошую, чи могли б ви повторити завдання? Я не зовсім зрозумів/зрозуміла.

11. Ситуація:

Студент першого курсу виглядає розгубленим і не знає, куди йти.

Ключ:

– Привіт! Тобі підказати, куди йти? Я теж через це проходив/проходила – давай допоможу.

12. Ситуація:

Ти чуєш, як у роздягальні обговорюють твого друга негативно.

Ключ:

– Якщо маєте претензії – скажіть йому особисто. Обговорювати за спиною – нечесно.

13. Ситуація:

Твоя подруга засмучена після невдалого іспиту.

Ключ:

– Я розумію, як це неприємно. Але це лише один іспит. Я в тебе вірю – наступного разу все вийде!

14. Ситуація:

На уроці фізкультури учень сміється з іншого через невдалий стрибок.

Ключ:

– Ми тут не для насмішок, а щоб підтримувати одне одного. Давайте поважати кожного в команді.

15. Ситуація:

Ти випадково пошкодила майно університету.

Ключ:

– Це сталося випадково, але я готова взяти відповідальність. До кого мені звернутись, щоб відшкодувати?

✓ ТАБЛИЦЯ

Критерій	Показники	Оцінка (0–3)
1. Розуміння ситуації	Визначено учасників, контекст, проблему	
2. Комунікативний намір	Мета сформульована, адекватна ситуації	
3. Вибір стратегії	Враховано форму, статус, емоції	

Критерій	Показники	Оцінка (0–3)
4. Якість мовленнєвої репліки	Логіка, лексика, стилістика	ввічливість,
5. Прогноз результату	Прогноз сформульований, конструктивний	

□ СУМА БАЛІВ: _____ / 15

Рівень сформованості комунікативної компетентності

13–15 – Високий: впевнене володіння мовленнєвими стратегіями

9–12 – Достатній: є несуттєві помилки

5–8 – Середній: потребує подальшої роботи

0–4 – Низький: необхідна системна підтримка

 Загальний коментар викладача / партнера з оцінювання:

 Примітки для використання:

- Кожен критерій оцінюється за 4-бальною шкалою: 0 – відсутній, 1 – частково, 2 – переважно, 3 – повністю виконано.
- Можна адаптувати під конкретну тему (наприклад, «конфліктна ситуація», «вибачення», «виконання прохання»).
- У графу "Коментар" бажано вносити коротке обґрунтування оцінки.

ДОДАТОК Б

Програма розвитку риторичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери

Завдання програми:

1. Ознайомити студентів з основами класичної та сучасної риторики.
2. Розвинути навички ефективного публічного та міжособистісного мовлення.
3. Формувати вміння аргументовано висловлювати думку, переконувати, вести діалог.
4. Виробити навички мовленнєвої етики, голосової та невербальної виразності.
5. Розвинути здатність адаптувати мовлення до ситуацій соціальної взаємодії (переконання, допомога, підтримка, захист тощо)

 Змістові модулі програми:

Модуль 1. Основи риторики як науки і мистецтва

- Поняття риторики. Риторична культура як професійна компетенція.
- Етапи риторичного процесу: інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція.
- Типи мовлення: монологічне, діалогічне, полілогічне.
- Мовленнєва діяльність соціального працівника.

Модуль 2. Риторика і самопрезентація

- Створення позитивного іміджу мовця.
- Вправи з самопрезентації (1 хвилина, 3 хвилини, адаптація до цільової аудиторії).
- Невербальні засоби виразності (жести, міміка, постава, погляд).

Модуль 3. Етика і культура професійного спілкування

- Мовленнєвий етикет у соціальній сфері.
- Стратегії і тактики спілкування: переконання, підтримка, делікатна відмова.
- Конфліктна риторика: як говорити у складних комунікативних ситуаціях.

Модуль 4. Аргументація, переконання і вплив

- Техніки аргументації: логос, етос, пафос.
- Помилки в мовленні. Маніпулятивні риторичні прийоми.
- Робота з мовленнєвими ситуаціями: прохання, інструктаж, виступ на захист прав клієнта.

Модуль 5. Публічне мовлення

- Структура публічного виступу.
- Робота з голосом, диханням, темпом і тембром.
- Практичні виступи з презентаціями на соціальні теми.

Форми і методи роботи:

- Лекції-бесіди, дискусії
- Аналіз відеозаписів публічних виступів
- Індивідуальні вправи та тренінги

- Імітаційні ігри (мовленнєві ситуації)
- Самопрезентації, дебати, круглі столи
- Аудіо- та відеофідбек для самокорекції

Очікувані результати:

Після проходження програми студенти:

- знають основи риторики та типологію мовленнєвої взаємодії;
- демонструють культуру мовлення, аргументацію, логіку, емоційну виразність;
- уміють гідно вести себе в різних мовленнєвих ситуаціях (у конфлікті, у супроводі клієнта, у виступах тощо);
- готові до професійної мовленнєвої взаємодії з клієнтами, колегами, представниками державних структур.

Заняття 1. Вступ до риторики. Риторика як інструмент професійного спілкування

Мета: ознайомити студентів з поняттям риторики, її складниками та значенням у професійній діяльності соціального працівника.

Структура заняття:

1. Мотиваційна частина (5 хв):

- Питання: «Чи важливо вміти говорити? Чи важче – слухати чи говорити переконливо?»

2. Мінілекція (15 хв):

- Риторика – наука, мистецтво, практика.
- Класична риторична п'ятиричка: інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція.

3. Групове обговорення (10 хв):

- Роль риторики у соціальній роботі: приклади із практики.

4. Вправа «5 мовних помилок» (15 хв):

- Студентам пропонуються 5 фраз з типовими порушеннями логіки, ввічливості, структури. Завдання — виправити.

5. Рефлексія (5 хв):

- Метод: «Одне слово – одне враження».

Очікуваний результат: розуміння базових понять риторики; актуалізація потреби в риторичній культурі.

□ Заняття 2. Самопрезентація як риторичний інструмент

Мета: сформувати вміння самопрезентації в усному виступі, розвивати невербальні навички комунікації.

Структура заняття:

1. Айсбрейкер «Ім'я та асоціація» (5 хв)

2. Мінілекція (10 хв):

- Що таке самопрезентація? Принципи ефективної самопрезентації (ясність, стислість, щирість, виразність).

3. Вправа «Моя професійна роль» (20 хв):

- Завдання: підготувати 1-хвилинну усну самопрезентацію у ролі соціального працівника на співбесіді.

4. Зворотний зв'язок у парах (10 хв)

5. Невербальний компонент (10 хв):

- Вправа перед дзеркалом або відеозапис (міміка, постава, жести).

Очікуваний результат: здатність чітко та переконливо представляти себе як фахівця.

□ Заняття 3. Аргументація та переконання у професійному діалозі

Мета: навчити ефективно будувати аргументацію у професійному мовленні.

Структура заняття:

1. Цитата для обговорення:

- «Хто вміє переконувати, той не кричить» (10 хв).

2. Мінілекція (15 хв):

- Три основи переконання: логос, етос, пафос.
- Структура аргументу: теза – аргумент – приклад.

3. Вправа «3 аргументи – одна позиція» (15 хв):

- Теми: «Соціальна допомога має бути адресною», «Соцпрацівник – посередник, а не благодійник».

4. Рольова гра «Клієнт і працівник» (15 хв):

- Завдання: переконати клієнта звернутися до психолога / центр зайнятості / реабілітації.

Очікуваний результат: здатність логічно і етично аргументувати свою позицію.

□ Заняття 4. Мовленнєвий етикет і культура професійного спілкування

Мета: формувати етикетне мовлення, здатність до ввічливих і тактовних відповідей.

Структура заняття:

1. Обговорення: «Які фрази Вас дратують у розмові?» (10 хв)

2. Мінілекція (10 хв):

- Структура етикетної фрази.
- Висловлення прохання, підтримки, відмови.

3. Вправа «Реформулюй грубо – м'яко» (15 хв):

- Наприклад: «Я не маю часу!» → «Мені дуже прикро, але зараз я не зможу вам допомогти».

4. Імітація ситуації: «Скарга клієнта» (15 хв):

- Завдання: відповісти професійно, етично, без ескалації.

5. Рефлексія (5 хв):

- Вправа «Слово, яке мені допомагає бути ввічливим...»

Очікуваний результат: вміння дотримуватись мовленнєвого етикету в складних ситуаціях.

□ Заняття 5. Публічний виступ на соціальну тему

Мета: сформувати вміння виступати публічно, дотримуючись структури та виразності мовлення.

Структура заняття:

1. Підготовка теми виступу (5 хв):

- Наприклад: «Права дітей», «Стереотипи про старших людей», «Добровольство як ресурс».

2. Структурування виступу (10 хв):

- Вступ – головна теза – 2-3 аргументи – приклад – завершення.

3. Робота з голосом (10 хв):

- Дихання, інтонація, паузи, сила голосу.

4. Виступи студентів (20 хв):

- З фідбеком аудиторії та викладача.

5. Рефлексія (5 хв):

- Метод: «З речі, які я візьму для себе».

Очікуваний результат: здатність підготувати та виголосити структурований, емоційно виразний виступ.